

't Hupke

Nr. 168 Lente 2017

In dit nummer o.a.

- Uit de oude doos
- Vogels houden van Breda
- Windmolens en vogels
- Het vogeljaar 2016
- Lage Vucht, de Rith en Markdal in vogelvlucht
- De Boerenwaluw
- Achttien jaar PTT tellingen
- Wat gebeurt er in het Markdal
- Een dagje vogelen met Clemens van Nijnanten
- Natuurgebied in regio, Rooskensdonk
- De werkgroep Kamertjes
- Bijzondere waarneming, Nonnetje

Dit is uitgave nr. 168 Jaargang 48
Oplage 300 stuks.

't Hupke is een uitgave van de West Brabantse Vogelwerkgroep en wordt 4x per jaar toegezonden aan onze leden. Lidmaatschap van de Westbrabantse VWG loopt per kalenderjaar. Opzegging kan alleen schriftelijk bij de secretaris, uiterlijk 1 maand voor het begin van het nieuwe kalenderjaar.

Bank 76 INGB 0001 0637 12

Kors Jan Snoeij (voorzitter)

Fred Pardoel (secretaris)

(PR&communicatie.)

Stefan Vromans (Penningmeester)

Kees van der Krift (bio-secretaris)

Vacant (coördinator werkgroepen)

Redactie 't Hupke

Martin van Leest

Jan Benoist

redactie@westbrabantsevwg.nl

Vaste medewerkers

Raymond van Breemen

Piet van Iersel

Hans van der Sanden

Willem Veenhuizen

Harry van Vugt

Tekstcorrectie

Henriette Huijgens

Ad Rijnen

Albert de Hoon

Overname artikelen

Niets uit deze uitgave mag zonder schriftelijke toestemming van de redactie worden overgenomen.

Wijze van aanleveren

Kopij per email aanleveren als Word bestand zonder opmaak.

Grafieken en tabellen en foto's apart aanleveren per email

Website

www.westbrabantsevwg.nl

Wenst u 't Hupke alleen digitaal te ontvangen stuur dan een mailtje naar:

secretaris@westbrabantsevwg.nl

Webredactie

Ger Duijff

Volgend Hupke

Verzenddatum 1 juni

Aanleveren kopij tot 1 mei

Foto omslag

Luuk van Oerle

Huiszwaluw

Foto's achterzijde

Jan Benoist

Van de waarnemend voorzitter

De titel van dit stukje is net iets anders dan normaal. De voorzitter, Kors Jan Snoeij, nam afscheid als actief voorzitter op onze nieuwjaarsbijeenkomst. Hij was bestuurslid sinds 22 maart 2012 en voorzitter vanaf 5 februari 2013. Na enige keren een mogelijk stoppen als voorzitter aangekondigd te hebben, bleek vorig najaar de tijd gunstig om eindelijk daadwerkelijk de verhuizing naar Noord-Holland te gaan plannen. Hij en zijn vrouw Ada hadden hun droomhuis gevonden in Wieringen, in de geboortestreek van Ada en dicht bij de kinderen van Kors Jan. Zijn verdiensten voor de vereniging zijn zeer duidelijk geweest. Hij was goed op de hoogte van alle activiteiten en stimuleerde initiatieven en samenwerking. Hij was actief in het overleg met diverse andere verenigingen en andere partijen, o.a. bij het wekelijkse overleg op Wolfslaar. Inmiddels is mede door zijn inzet Natuurplein de Baronie opgericht. In vergaderingen bleek hij steeds een efficiënt voorzitter te zijn. Hij was in staat de grote lijn te bewaken, maar had ook oog voor het detail.

Kors Jan, bedankt voor je grote inzet en je bijdrage aan de vereniging. Het ga jullie goed daar in het hoge noorden!

Fred Pardoel

Het is januari 2017. Tijd voor een terugblik op het afgelopen jaar en een vooruitblik. Normaal gebeurt dit op de nieuwjaarsbijeenkomst. Echter degene die dit onderdeel verzorgt, de voorzitter, Kors Jan Snoei, is per 1 december jongstleden gestopt met zijn werkzaamheden voor de vereniging. Formeel is hij nog voorzitter tot de volgende Algemene Vergadering in maart. Zijn laatste bijdrage was die aan het jaarverslag. U kunt daar in ieder geval in lezen hoe het met de vereniging ging in 2016. We gebruikten de nieuwjaarsbijeenkomst wel om afscheid te nemen van Kors Jan. Verder was er weer de traditionele vogelquiz, dit keer verzorgd door John Frijters. Dank aan hem en aan de andere organisatoren van deze gezellige, leerzame en voortreffelijk verzorgde avond: Wilma Rasink en Mary Holleman.

Natuurlijk is er een plaatsvervangend voorzitter (ondergetekende) en gelukkig ook al een beoogd voorzitter, Bert van de Haar. Maar het blijft lastig voor een bestuur dat kampt met een onderbezetting, om alles te regelen. Op de Algemene Vergadering van maart aanstaande, hopen we naast Bert en de beoogde nieuwe penningmeester nog andere nieuwe bestuursleden te kunnen verwelkomen. Inmiddels is duidelijk dat ook Kees van der Krift stopt met zijn bestuurswerkzaamheden. Kees is actief bij een aantal verenigingen en heeft inmiddels een drukke baan die veel tijd van hem vraagt, dus is zijn terugtreden een begrijpelijke stap. Gelukkig is er een lid gevonden dat een aantal PR-werkzaamheden gaat doen: Ineke Buijsters.

Intussen is Natuurplein de Baronie formeel opgericht. Er komt een commissie voor ruimtelijke ordening. Hiervoor wordt een lid gezocht (hierover kunt u elders lezen). De commissie wordt de opvolger van de BROM-groep die actief is binnen het IVN Mark en Donge. Ons huishoudelijk reglement zal aangepast worden aan de nieuwe situatie na het oprichten van Natuurplein. Een voorstel hiertoe wordt besproken op de komende algemene vergadering. Er zijn veel zaken waarbij de West Brabantse Vogelwerkgroep gevraagd wordt om haar expertise in te zetten. Vijf windturbines bij Etten-Leur worden vervangen door nieuwe, grotere. De krachten worden gebundeld met het IVN Etten-Leur om de negatieve gevolgen in kaart te brengen en te zorgen dat er rekening met natuurbelangen wordt gehouden. Windmolens langs de A16: ook hier probeert de vereniging aantasting van de natuur en met name schade aan de vogelbelangen, te voorkomen. Bureau Waardenburg onderzoekt een aantal zaken voor de provincie en er zijn afspraken over het aanleveren van gegevens door onze vereniging. Belangrijk is te zorgen dat we een gunstige invloed hebben en dat de verenigingsgegevens niet worden misbruikt bij het opstellen van een plan. Bert van de Haar en Piet van Iersel zijn zeer actief in dit dossier en volgden al diverse bijeenkomsten. Er zijn klankbordbijeenkomsten in het kader van het opstellen van de MER. Ook zijn er nog steeds plannen om samen met de Brabantse Milieu - federatie op te trekken.

Iets heel anders: op 25 maart is de opvolger van de SWEV-dag, de Vogelaarsdag West-Brabant. Deze gaat uit van het VIB (Vogels in Brabant), maar onze vereniging neemt de organisatie op zich. Raymond van Breemen en Bert van de Haar trekken de kar. Noteert u de datum alvast in uw agenda. En ook die van de volgende algemene vergadering, op 23 maart aanstaande.

Fred Pardoel, secretaris

Biodiversiteit

Wereldwijd wordt de biodiversiteit aangetast, onder andere door het kappen van regenwoud voor het telen van soja en voor de productie van palmolie. Bij ons staat de biodiversiteit onder druk in land- en tuinbouwgebieden. In onze beschermde natuurgebieden staat de kwaliteit niet onder druk door beheer maar door factoren van buitenaf zoals luchtverontreiniging en of klimaatverandering.

De biodiversiteit staat in de belangstelling omdat die veel zegt over de kwaliteit van de natuur. Er worden duizend-en-een dagen georganiseerd om alle soorten te zoeken en vast te leggen. Er valt nog veel te ontdekken als naar alle aspecten gezocht wordt.

Van vogels is meestal wel bekend welke soorten er voorkomen, vastgelegd door de onderzoeksprojecten van Sovon en waarneming.nl.

De biodiversiteit is afhankelijk van de aard van het gebied. In grove dennenbossen komen minder soorten voor dan in gemengd loofbos, in een droog gebied minder dan in een nat gebied enzovoorts. Maar in de onweerstaanbare drang om zoveel mogelijk soorten te hebben wordt van alles en nog wat bedacht en uitgevoerd. Tuinieren noemt men dat. Rob Bijlsma heeft het al eerder aan de orde gesteld.

Bij ons is van een terrein waar mais geteeld werd weer natuur gemaakt met nieuw aangelegde vennen: prachtig en een aanwinst. Al spoedig bleek uit de aanwezigheid van Lepelaars, reigers en futen dat er vis aanwezig was. Viskuit wordt verspreid en aangevoerd door eenden. De beheerders bedachten dat er een speciale kikkersoort ontbrak die er vroeger vast wel gezeten moest hebben en nu wel geïntroduceerd zou kunnen worden. Maar eitjes van kikkers worden opgegeten door vissen. Wat nu te doen? Het wegvangen van vis is geen optie of men zou er ieder jaar intensief mee bezig moeten zijn. Bovendien verjaagt men de soorten die nu van vis profiteren.

In het Groene Woud, nu tot Van Gogh Woud omgedoopt, horen Edelherten thuis bedachten de beheerders. Het gebied is echter maar 300 hectare groot en er moet een afrastering komen. Na een aantal jaren zullen er in dit hertenpark wel weer te veel herten rondlopen en moet doodschieten ervan een einde maken aan de overbevolking, maar dat mag het publiek natuurlijk niet weten. Wij moeten ervoor waken om van de natuur een dierentuin of heemtuin te maken.

De natuur zo ongestoord mogelijk zijn gang laten gaan is de verstandigste keuze.

Biemeus

Botulisme vroeger

Botulisme is een vergiftiging door botuline waaraan vooral watervogels en vissen sterven. In het begin gaat het vooral gepaard met spierverslaving. Er zijn zeven verschillende typen botuline waarvan er drie gevaarlijk zijn voor de mens. Botulisme treedt vooral op als het water warmer dan 20 graden Celsius is én zuurstofarm. Dit komt vooral in stilstaand water voor.

In 1975 brak in de Biesbosch massaal botulisme uit, duizenden vogels gingen dood. In de jaren daarna vielen ook veel slachtoffers op het industrieterrein Moerdijk. Omdat door kadavers de ziekte verder verspreid wordt gingen wij daar met een aantal leden dode vogels opruimen. De gemeente Klundert stelde plastic zakken beschikbaar en kwam de volle zakken na afloop ophalen. Er zwommen ook aangetaste maar nog levende eenden. Mijn hond, die zacht in de bek was, ging deze zwemmend ophalen en bracht ze naar de kant. De Wintertalingen werden naar het vogelasiel in Zundert gebracht en de Wilde Eenden werden verzorgd op de eendenkooi. Alle talingen en eenden herstelden en konden losgelaten worden.

Ondanks de warme zomers komt botulisme gelukkig vrijwel niet meer voor.

Harry van Vugt

De roep van de Koekoek verstomt

Een van de bekendste vogels van ons land laat zijn befaamde roep steeds minder vaak horen. Het aantal Koekoeken neemt al tientallen jaren af in Nederland. Daarom hebben Sovon Vogelonderzoek en Vogelbescherming Nederland 2017 uitgeroepen tot Jaar van de Koekoek. Zij willen achterhalen waarom de Koekoek het zo slecht doet en zoeken naar de juiste maatregelen om het tij te keren. Daarnaast willen zij in 2017 zoveel mogelijk Nederlanders laten kennismaken met deze bijzondere vogel.

De leden van de West Brabantse Vogelwerkgroep kunnen helpen door waarnemingen door te geven.

Om vast te kunnen stellen of de soort in een gebied zijn territorium heeft zijn meerdere waarnemingen gewenst.

Harry van Vugt

Natuur en Wet

Per 1 januari 2017 is de Wet Natuurbescherming in werking getreden. Die is in de plaats gekomen van de Natuurbeschermingswet 1998, de Boswet en de Flora- en faunawet. Dit zal veel gevolgen hebben voor de bescherming van plant en dier. De praktijk zal uitwijzen hoe alles verloopt.

Harry van Vugt

Siberische Braamsluiper in Breda

Op 7 januari 2017 zag Erik Dinslage een Braamsluiper in de wijk Waterdonken. Hij zette de waarneming op waarneming.nl en kon daaraan een foto toevoegen. Er werd al snel gereageerd want Braamsluiers verblijven

alleen in Nederland van april tot en met september en ze brengen de winter door in Afrika.

Het zou de ondersoort Siberische Braamsluiper kunnen zijn maar die zijn moeilijk in het veld te onderscheiden. Er zijn tientallen vogelaars op afgekomen en er zijn ook veel foto's van de vogel gemaakt. Later zal beoordeeld worden of het inderdaad een Siberische Braamsluiper is geweest.

Bij een eerdere ringvangst moest DNA-onderzoek duidelijkheid verschaffen.

Braamsluiers zijn insecteneters. Deze vogel voedde zich door van vetbollen te eten die ter plaatse in verschillende tuinen hingen. De winter was tijdens de verblijfperiode vrij koud met nachtvorst. Op de Waterakkers werd zelfs geschaatst.

De vogel is het laatst waargenomen op 28 januari 2017.

Harry van Vugt

Doe mee aan het fenologie-onderzoek 2017

Het fenologie-onderzoek bestudeert het verband tussen biologische natuurverschijnselen en de meteorologische of klimatologische omstandigheden. Bijvoorbeeld waarom de eerste Boerenzwaluw dit jaar een week eerder in ons land aankwam dan vorig jaar. Of waarom de Bosanemoon dit jaar tien dagen later bloeit dan vorig jaar. Als Vogelwerkgroep zijn we vooral geïnteresseerd in de aankomstdatum van vogels. Een onderzoek waaraan iedereen, ervaren of pas gestart met de vogelstudie, kan meedoen. Wil je aan het fenologie-onderzoek meedoen geef dan door wanneer je je eerste Fitis hebt gehoord. Voor de meeste andere vogels zijn de uiterlijke kenmerken voldoende om de soort te bepalen. Maar als je je eerste Nachtegaal hoort mag je hem ook doorgeven. Dit is een soort die je vaak moeilijk te zien krijgt. Dus evenals in andere jaren ook dit jaar weer de oproep waarnemingen van doortrekkers of zomergasten door te geven. Als je wilt weten om welke soorten het gaat, kijk dan op de website van de Vogelwerkgroep of in 't Hupke nr.166, herfst 2016, p.16-17. Hoe meer waarnemingen er van een soort binnenkomen, hoe interessanter het wordt om de gegevens van meerdere jaren te vergelijken. De resultaten worden weer in 't Hupke en op de site van de Vogelwerkgroep geplaatst. Dus daarom de oproep: geef je waarnemingen door op waarneming.nl of aan ahsanden@hetnet.nl. Ook al is het de tiende waarneming van een Tjiftjaf en is de eerste Boerenzwaluw al twee weken geleden waargenomen.

Hans van der Sanden

Braamsluiper

(W.de Knecht)

Als je iets uit de oude doos wilt schrijven moet je, zoals ik al eens vaker betoogd heb, bij de oude trouwe leden van de Vogelwerkgroep zijn. Zo kreeg ik van Hans en Agnes van der Sanden eens een map met Hupkes uit de jaren tachtig. Bij het doorbladeren van deze oude Hupkes viel mijn oog op een verhaal over de Huiszwaluwen in Breda van Willem Veenhuizen, gedateerd augustus 1982. Dit leek me wel een artikel waard want het is niet zo best gesteld met onze Huiszwaluwen. Maar we doen wel ons best om ze tot broeden te krijgen, zoals bij de Waterakkers en de Riolwaterzuivering van Breda met de zwaluwtillen. Willem schreef in 1982 al: "Dit is een desastreuze ontwikkeling. Als deze tendens zich voortzet zijn we over enkele tientallen jaren de Huiszwaluwen in Breda kwijt".

Een geringere achteruitgang werd ook in een artikel van Harry van Vugt geschetst. Ook hij constateert op verschillende plaatsen in het buitengebied van Breda een teruggang van het aantal nesten. Terwijl daarentegen bij het gemaal Schuddebeurs in hetzelfde artikel juist een sterke toename van het aantal nesten blijkt (van 22 naar 115). In de Avifauna van Noord-Brabant vinden we maar weinig informatie over de Huiszwaluw. In de periode van 1963 tot 1965 werden op 82 plaatsen kolonies waargenomen. De soort wordt dan ook als een vrij talrijke broedvogel gezien.

In de Atlas van de West-Brabantse broedvogels wordt op pag 371 uitgebreid stilgestaan bij de verspreiding van de Huiszwaluw in West Brabant. Er is zelfs in een bijlage een compleet overzicht van de getelde kolonies te vinden van 1980 tot 2006. Zo kun je een aardig beeld krijgen van de Huiszwaluw de laatste veertig jaar.

Met enige aannames kan dan onderstaande grafiek van de populatie in Breda worden verkregen. Ik heb daarbij aangenomen dat op de kazernes de populaties in de jaren waarin niet geteld ongeveer even groot waren als in de periode dat ze werden geteld.

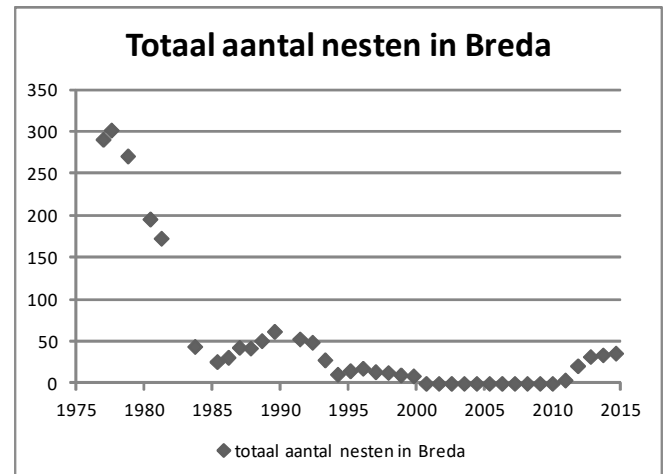
Het moge voor een ieder duidelijk zijn dat de Huiszwaluw het niet makkelijk heeft gehad de laatste tijd. Hij staat daarom ook op de rode lijst van beschermde vogelsoorten.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat van de Huiszwaluw in het boek Vogels houden van Breda geen verspreidingskaart is gemaakt. In de tekst wordt gesteld over de periode waarover de kartering heeft plaatsgevonden (2002 tot 2008): "Er werden geen nesten meer aangetroffen. Mogelijk was er een hernieuwde broedpoging in de Haagse Beemden. Buiten de stad

werden nog wel nesten in de Rith en langs de Rietdijk (19 nesten) waargenomen".

Maar er is hoop. In 't Hupke 163 schreef Willem Veenhuizen een artikel dat ze weer in Breda zijn gaan broeden. En het aantal neemt gelukkig gestaag toe. Ik ben nog meer benieuwd of de huiszwaluwtilen iets opleveren in de toekomst anders zijn onze inspanningen en die van de gemeente Breda en het waterschap Brabantse Delta voor niets geweest.

Piet van Iersel

Literatuur:

Broedresultaten van de Huiszwaluw in de stad Breda, 1971 tot 1981, uitgave van de West Brabantse Vogelwerkgroep 't Hupke nr. 32, augustus 1983 10 jaar populatieverloop van de Huiszwaluw in de stad Breda 't Hupke nr. 33, november 1983 Huiszwaluwen, concentraties van nesten in 1983 en in voorgaande jaren Avifauna van Noord-Brabant 1967 onder redactie van F. van Erve. Atlas van de West-Brabantse broedvogels; 2007 SWEV uitgave Vogels houden van Breda; 2009. Van Ierland Uitgeverij. 't Hupke nr. 163, november

Boerenzwaluw

(Raymond van Breemen)

Belevenissen in de Doenradestraat

In de periode november 2016 – 15 januari 2017 hielden de vogels zich stil. Wel hoorde ik regelmatig ganzen overkomen. De ene keer vrij hoog, alsof ze van heel ver kwamen (Kol- of Grauwe Ganzen), een andere keer vrij laag en trompettend. Laatstgenoemde zijn Grote Canadese Ganzen. Gingen ze misschien drinken en rusten op de zuigput bij Bavel?

Het bleef tot en met begin januari zacht en nat voor de tijd van het jaar, met slechts enkele nachten met temperaturen iets onder het vriespunt. Ik voerde dan ook minder zonnepitten, vetbollen en strooivoer. Mezen waren altijd wel aanwezig, maar het leek wel of de Pimpelmezen talrijker waren dan de Koolmezen. Van de Pimpels zag ik wel tot zes exemplaren tegelijk, terwijl de Kolen altijd met slechts een koppeltje aanwezig waren. En die Koolmezen zag ik ook niet iedere dag.

Elke dag verscheen een Roodborst op de plank, en in de tuin op de grond, de kruimels oppikkend die de andere vogels morsten, restjes, en zelfs stukjes appel oppikkend. Ook de Heggenmus liet zich elke dag zien, veelal scharrelend op de grond; deze komt weinig op de plank.

Merels waren tot zelfs begin januari weinig in de tuin en omgeving aanwezig. Sinds het kouder werd met lichte vorst zag ik ze geregeld, tot wel vijf exemplaren. Nu de twee soorten sierappeltjes in de tuin rijper geworden waren, aten ze daarvan. Volgens mij pikken ze de zaadjes van binnen uit de vrucht. Een maf gezicht, zo'n balancerend en fladderend bosje merelveren in de boom te zien worstelen.

En dan was er de Houtduif, eerst maar alleen, later steeds samen met een andere. Zij gaven duidelijk blijk van hun aanwezigheid, zelfs op de plank verjoegen ze de Kauwen. Wat een alleenheersers! De Turkse Tortels waren altijd als koppeltje van de partij. Ook zij werden met een vleugelslag van de plank gejaagd en moesten maar op de grond wat eten zien te vergaren.

Vinken waren er dit seizoen erg weinig, tot heden maar twee mannetjes en een vrouwtje. Groenlingen heb ik nog niet gezien of gehoord in de tuin en omgeving, zelfs ook niet in de wijk! Dat was vorig jaar ook al het geval! Wel was er geregeld een Scholekster, totdat de natte sneeuw viel en het begon te ijzelen. Normaal moest deze al aan de kust of ergens in Zeeland langs het water voedsel zoeken en trachten te overleven. Bij ons tegenover zocht hij voedsel, peurend in de door plassen soppige gazons. Binnen een kwartier trok hij/zij drie forse pieren uit de grond!. Daarna vloog hij weg, de wijk in, richting Baronietterrein. Zou hij daar slapen of ergens op een van de platte daken langs de Mathenessestraat? Het gazon tegenover ons huis bleef drassig.

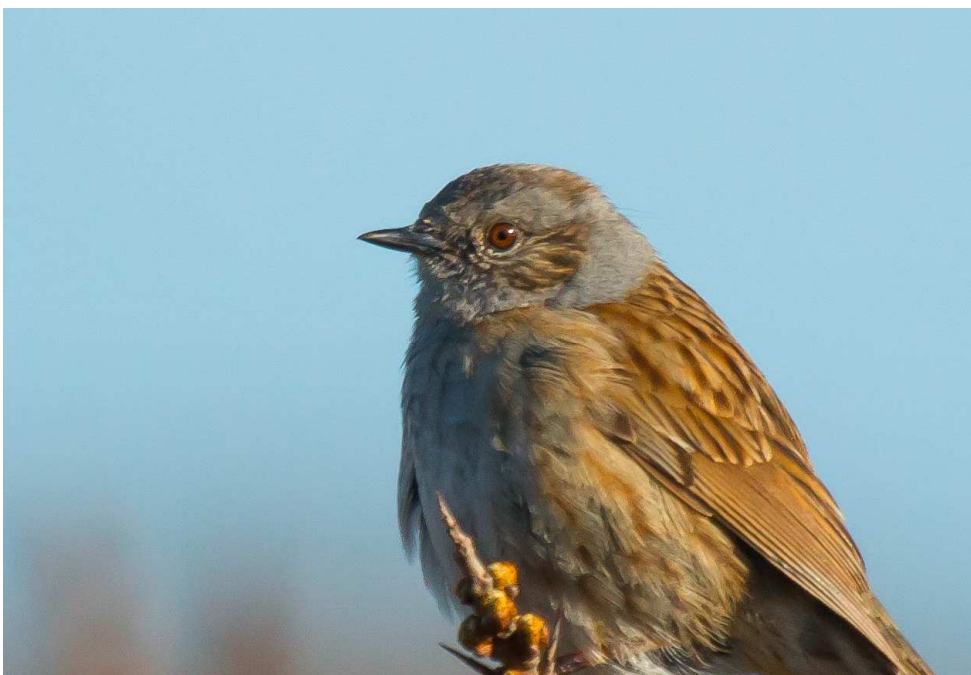
Wat deden die twee Eksters raar, ze liepen zo rechtop, met de staart omhoog. Tja, die mocht natuurlijk niet nat worden. Terwijl ik naar de Eksters keek, liep er al voedselzoekend een Grote Gele Kwikstaart voorbij! Wat een verrassing. Ze worden wel meer gezien binnen de stad; platte daken, nattige velden en sloten zijn goede plekken ze te treffen.

Ook de "Bredase" Gaai is een enkele keer struinend door de tuinen gezien.

De Kauwen boden dagelijks levendigheid. Zo gauw er voer op de plank lag en je je omdraaide om naar binnen te gaan, zat de eerste al op de plank. Ze hielden blijkbaar de omgeving goed in de gaten. Kauwen gaan als paar door het leven. Twee aan twee vliegen ze bij elkaar. In grotere groepen gaan ze op zoek naar een slaapplaats, soms een vaste, jaarlijks terug kerende slaapplaats. Op een dag verschenen er twee Spreeuwen, ze werden verstoord en vlogen weg. In de omgeving werden ook nog Kokmeeuw en een Zwarte Kraai aangetroffen.

Bijzonder is dat er geen Huismus, Staartmees, Winterkoning, Grote Bonte Specht of Boomkruiper in de tuin of omgeving te zien was, in tegenstelling tot vorig jaar.

Willem Veenhuizen

Heggenmus (Ria Lambregts)

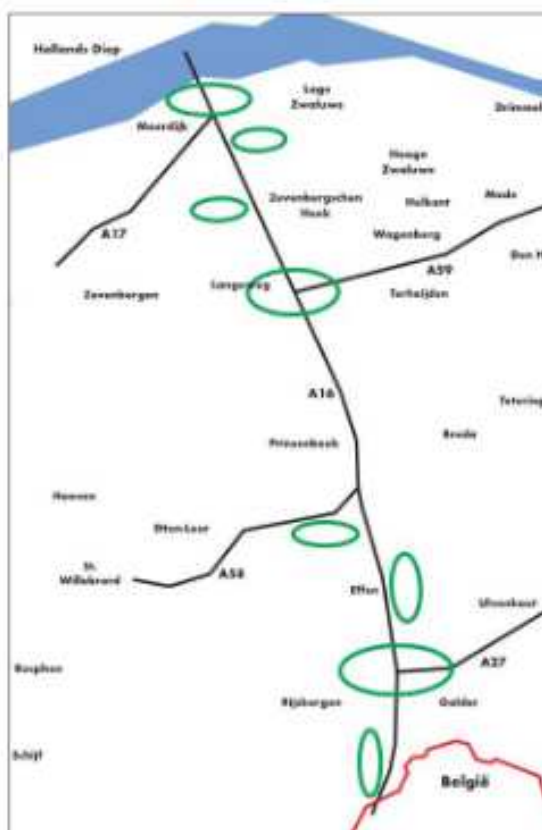
Hoeveel vogels vliegen bij Rooskensdonk langs en over de A16?

Op donderdag 23 oktober 2014 (!) was er een bijeenkomst over de plannen om windmolens te plaatsen in het gebied langs de A16. Aandachtspunt voor de West Brabantse Vogelwerkgroep was vooral het gebied Rooskensdonk/Weimeren. Dit gebied is van Staatsbos-beheer.

Het onderzoek naar de mogelijkheden om windmolens te plaatsen is inmiddels in volle gang. Eind vorig jaar kwam de Nota van Zienswijzen NRD Windenergie A16-zone uit.

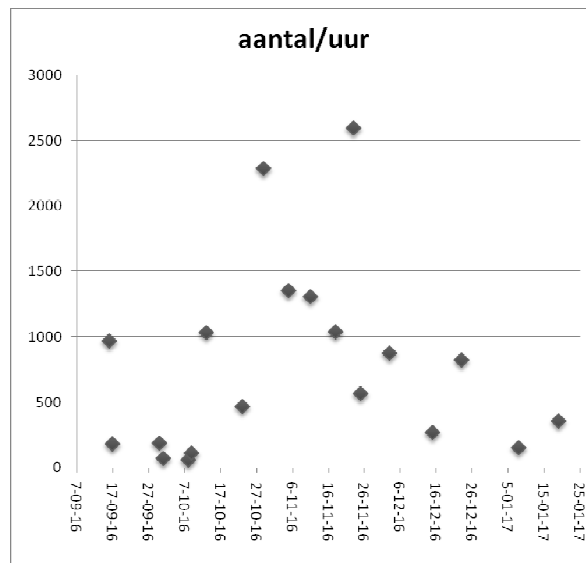
Het gaat dan volgens kenners vooral om de flux (het aantal vogels per tijdseenheid, dat bijvoorbeeld de A16 ter plekke overvliegt). Hoe zit dat nu met de flux (vliegbewegingen) tussen Rooskensdonk en Weimeren? Gegevens hiervoor zijn voor het eerst door mij in het voorjaarsnummer 2015 van 't Hupke (nr160) gepubliceerd. Omdat deze gegevens inmiddels enige jaren oud zijn ben ik nogmaals diverse keren gaan kijken langs de A16 tussen Rooskensdonk en Weimeren. Het is een wandeling van ongeveer een uur en ik noteer dan de vogels die tussen de beide gebieden heen en weer vliegen en die naar het zuiden of noorden trekken langs de spoorlijn.

Alle waarnemingen worden in Waarneming.nl op locatie ingevoerd.

Hieronder zijn mijn recente waarnemingen in een grafiekje verwerkt. Het gaat dus om overvliegende vogels

voor het gemak in alle richtingen. De hoogte heb ik niet genoteerd maar vogels die hoger vlogen dan 300 meter komen er maar weinig langs. De meeste vliegen lager dan de windmolen bij de rioolwaterzuiveringsinstallatie.

Zoals in bovenstaande grafiek is te zien kan het gebeuren dat je er voor niets rondloopt, terwijl je de andere keer niet kunt bijhouden wat er zoal rondvliegt.

Er bestaan dus grote verschillen en hieruit kun je begrijpen dat je om een goed idee over de flux te hebben je er vaak heen moet. Het gemiddelde per uur bedraagt ongeveer 700 vogels. Deze waarnemingen zijn overdag gedaan, terwijl de vogels nog kunnen zien waar ze vliegen en waar de windmolen staat.

Recentelijk heeft bureau Waardenburg radarwaarnemingen in de avonduren gedaan als de vogels naar de Biesbosch vertrekken. Het rapport daarover moet echter nog gemaakt worden.

Piet van Iersel

De A16 windmolens komen er aan

Antwoorden op de brief met onze zienswijze op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau Windenergie A16-zone.

In september 2016 heeft de Vogelwerkgroep samen met de andere groene groepen in Breda een brief geschreven met onze zienswijzen op bovengenoemde notitie. Meer hierover is te lezen in het vorige Hupke). Daarop is door de provincie Noord-Brabant gereageerd met een nota die alle ingebrachte zienswijzen behandelt. (verder te noemen de Nota). Dit is de Nota van Zienswijzen NRD Windenergie A16-zone de datum 6 december 2016 en is geschreven door Bosch & Van Rijn B.V. te Utrecht.

De volgende zienswijzen werden door ons ingebracht en worden hier kort herhaald met daarbij het commentaar uit de Nota.

Zienswijze 1

De alternatieven (energie-opbrengsten versus productiekosten van windmolenparken)

In de nota wordt hier niet op ingegaan. Wel wordt gesproken over de alternatieve locaties en gesteld dat deze in de MER zullen worden meegenomen. Wij hebben gekozen voor de zogenaamde twee poorten aanpak: twee locaties ten noorden en ten zuiden van Breda en van natuurgebieden in de regio. Onze voorkeur wordt ter kennisneming aangenomen en leidt ook niet tot aanpassing van de Notitie Reikwijdte en Detailniveau.

Zienswijze 2

De hoogte van de windmolens

In het beoordelingskader, zie onder andere pagina 25 tabel 9, ontbreekt onzes inziens onderzoek naar de mogelijke schadelijke invloed ervan. Windmolens hoger dan 152 meter moeten volgens Europese richtlijnen een krachtig rood knipperlicht hebben. Dit licht is dermate verstorend, vooral voor vogels, dat de verenigingen van mening zijn dat de hoogte absoluut minder moet zijn dan 152 meter. Als antwoord vinden we het volgende in de Nota: "De ingediende zienswijzen over dit thema leiden tot aanpassing van de notitie Reikwijdte en Detailniveau. Obstacleverlichting zal als beoordelingscriterium worden meegenomen onder het te onderzoeken milieuaspect Landschap. Dergelijke verlichting heeft een impact op de landschappelijke visuele rust".

Zienswijze 3

De opstellingsvorm van de windmolens.

Onze voorkeur gaat uit naar een beperkt aantal clusters in plaats van veel lijnopstellingen. Deze laatste zullen over een veel grotere afstand een barrière voor de vogelverplaatsingen vormen. In de nota staat hierover: "De ingediende zienswijzen over dit subthema leiden niet tot aanpassingen van de notitie Reikwijdte en Detailniveau".

Zienswijze 4

Cumulatieve effecten

In de NRD zou moeten worden opgenomen dat ook cumulatieve effecten worden bepaald onder andere met bestaande windmolens en windmolenparken en het nog nader te bepalen tracé voor de 380 kV hoogspanningslijn door West-Brabant naar Tilburg. Men moet bedenken dat er nog eens 25 à 30 windmolens bij komen. In de nota lezen we hierover dat hiervoor dan een "passende oplossing" moet komen. De plannen lopen echter parallel en worden onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. Dit tot ergernis van de betrokkenen zoals wij.

Zienswijze 5, 6 en 7

Natuur en natuurgebieden

"In dit verband wijzen wij u op de verplaatsingen van vogels tussen natuurgebieden die ten oosten en westen liggen van de A16 en de HSL. We noemen hier het (westelijk gelegen) gebied Weimeren en de (oostelijk gelegen) gebieden Rooskensdonk en de Vierde Bergboezem, waartussen dagelijks veel vogelverplaatsingen zijn volgens onze waarnemingen. (6) Gedegen onderzoek de vlieghoogte en vliegbevingen van vogels. Het gaat dan om vluchten naar en van foerageergebieden en slaapplekken. In het NRD staat niets over een onderzoek hiernaar, wat volgens ons een omissie is. Wij pleiten voor een gedegen onderzoek hiernaar en denken daarbij aan een radaronderzoek. (7) De Flora- en Faunawet verplicht ons, zoals u weet,

zorgvuldig om te gaan met de inheemse flora en fauna, en niets te doen waarvan we weten, of redelijkerwijs kunnen vermoeden dat het nadelig zal zijn voor bijvoorbeeld vleermuizen en vogels. De Flora- en Faunawet verbiedt het doden en verontrusten van vleermuizen en van hun vaste rust- en verblijfplaatsen."

De ingediende zienswijzen over dit thema leiden tot aanpassing van de notitie Reikwijdte en Detailniveau: De kwalitatieve beschrijving van effecten op (de ontwikkeling van) natuurwaarden in Ecologische Verbindingszones, Agrarisch Natuur- en Leefgebied, Natte Natuurparels en Groenblauwe mantel zal worden meegenomen in het op te stellen combi-MER.

Zienswijze 8

Geluid

Bij de geluidsproblematiek is ook sprake van een cumulatief effect: Het door windmolens geproduceerde geluid komt boven op het geluid van de A16, de HSL en andere verkeersbewegingen op lokale wegen.

De ingediende zienswijzen over dit subthema leiden tot aanpassing van de notitie reikwijdte en detailniveau: Cumulatie van windturbinegeluid met andere geluidsbronnen wordt voor alle te onderzoeken alternatieven inzichtelijk gemaakt in het MER. Dit kan worden berekend zoals omschreven in het Reken- en meetvoorschrift windturbines dat als bijlage 4 via art. 3.14 b is gekoppeld aan de Rarim.

Het bovenstaande is ontleend aan onze brief en genoemde Nota. Het valt niet mee om dit kort samen te vatten en ik heb een poging gedaan om met zo min mogelijk tekst toch duidelijk te maken wat je te weten kan komen na het lezen van de Nota van 146 bladzijden.

Piet van Iersel.

Windmolens A16

(omroep brabant)

"Voedsel zoeken is een dagtaak. Een Huiszwaluw met jongen vangt per dag wel 9.000 insecten"

Waarnemingskans

Zie en hoor ik vogels nog wel goed en hoe groot is de kans een vogelsoort waar te nemen?

Logisch dat je goede ogen en oren moet hebben maar ook kennis en ervaring spelen een rol. Als je kijkt hoeveel soorten je in een bepaald gebied waarneemt of waargenomen hebt, dan is dit sterk afhankelijk van het aantal keren dat een gebied bezocht werd. Maar na verloop van tijd zijn de vaste soorten gezien en komen er alleen nog meestal zeldzamere soorten bij die toevallig het terrein bezoeken. Waarneming.nl is een uitstekende database.

Sinds 2005 voer ik waarnemingen in, maar ook een beperkt aantal van de jaren daarvoor is achteraf ingevoerd op waarneming.nl. Zo blijkt dat in onze streek onder andere Korhoen en Ortolaan verdwenen zijn.

Hieronder een lijst met gebieden waarin ik de meeste vogelsoorten heb gezien of, juister geformuleerd, de meeste soorten heb ingevoerd op waarneming.nl.

zeldzame soort waargenomen te hebben maar er zijn toch veel mensen die meer dan twintig soorten ingevoerd hebben.

Er is nog een controle mogelijk door op maandlijst te kijken. Van standvogels mag verwacht worden dat die iedere maand worden gezien maar niet worden ingevoerd. Zo zag ik dat in een maand de Heggenmus ontbrak terwijl die toch dagelijks in de tuin te zien is. Zo ontbreken bij mij in één of meer maanden : Zwarte Specht, Kleine Bonte Specht, Grote Lijster, Grote Gele Kwikstaart en Zwarte Roodstaart. Deze soorten zouden met enige inspanning te vinden moeten zijn, maar ik heb geen behoefte daar speciaal naar te gaan zoeken.

Conclusie

In vergelijking met jonge actieve vogelaars is mijn opmerkingsvermogen afgenomen maar lange ervaring compenseert dit enigszins. Vooralsnog geen reden om ongerust te worden blijkt uit dit functioneringsonderzoek.

Gemeente	Gebied	Aantal zelf waargenomen soorten	Totaal aantal waargenomen soorten	Aantal bezoeken	Aantal 20-plus waarnemers
Chaam	Bleeke Heide	181	219	506	141
Drimmelen	Binnenpolder	161	188	262	12
Zundert	Maatjes	172	219	137	33
Breda	Markdal	116	170	132	22
Chaam	De Maaïen	107	158	127	25
Breda	Wolfslaar	121	118	341	7
Breda	Galderse Meren	84	110	125	3
Breda	Galderse Heide	76	121	47	13
Breda	wijk Ijpelaar	72	100	212	5
Breda	Ulvenhoutse bos	77	84	56	4

Verklaring:

Het aantal bezoeken betreft het aantal dagen waarop een of meer waarnemingen zijn gedaan en ingevoerd.

Het aantal "20-plus waarnemers" betreft per gebied wie hoeveel soorten heeft ingevoerd, maar alleen van degenen met twintig of meer soorten. Hoe meer waarnemers hoe favoriet het gebied is.

Als men het verschil tussen het totaal aantal waargenomen en het aantal zelf waargenomen soorten bekijkt, blijkt het vrijwel altijd om zeldzame soorten te gaan die toevallig ter plaatse zijn gezien of die overgevlogen.

Bij de lijst van tien gebieden hoort uitleg over de persoonlijke omstandigheden. Allereerst de wijk waar ik woon, Ijpelaar. Van daaruit ga ik vrijwel dagelijks te voet de hond uitlaten in de directe omgeving: park Wolfslaar, het Ulvenhoutse bos, het Markdal en de Galderse Heide. In de winterperiode zijn de Galderse Meren ook een goed wandelgebied met de hond waarbij dan ook de watervogels worden geteld. Favoriete natte natuurgebieden zijn de Bleeke Heide/de Maaïen, de Binnenpolder en de Maatjes.

De Bleeke Heide is een hot spot voor vogelaars, vooral als er een zeldzame soort is waargenomen. Meestal vertrekken de twichers (soortenjagers) weer snel na de

Hoe vaker men in een gebied komt hoe meer kans men heeft een extra soort waar te nemen, dat kan iedereen wel bedenken.

Veel mensen zijn geneigd soorten die men al eerder in een gebied gemeld heeft niet meer in te voeren, maar alleen de minder algemene soorten. Het resultaat kan zijn dat er meer zeldzame dan algemene soorten worden ingevoerd. Omdat dat bekend is kan men hiermee rekening houden. In dat verband moet waarneming.nl met het nodige voorbehoud worden bekeken.

Harry van Vugt

Markdal

(Vereniging Markdal)

Het vogeljaar 2016 in West-Brabant

Het aantal Kolganzen was gezien de weersomstandigheden in de winter zoals gebruikelijk. Toendrarietganzen zijn minder gezien evenals Kleine Zwanen, Brilduikers en Grote Zaagbekken. Door de klimaatverandering blijven steeds meer soorten in het noorden.

In de eerste maanden van het jaar waren nog steeds opvallend veel Waterpiepers aanwezig.

In mei was er een natte periode met plaatselijk zelfs hagel. Het gevolg was dat veel jonge vogels zijn doodgegaan. Ringvangsten lieten een lager percentage jongen zien. In de zomer waren er enkele weken met temperaturen boven de dertig graden.

Vermeldenswaard is het toegenomen aantal waarnemingen van Appelvinken. Middelste Bonte Spechten werden in veel bossen gehoord; ook de Kleine Bonte Specht deed het goed.

Kwartels zijn waargenomen maar in lage aantallen. De Fluiters is een zeldzaamheid geworden. De Wielewaal is op veel plaatsen verdwenen.

Er werden wel iets meer Zomertortels en Grauwe Vliegenvangers gezien, maar de stand was in vergelijking met vroeger bedroevend laag. Blauwborsten deden het goed; mogelijk zijn het uitgezwermde vogels uit de Biesbosch. Dit zien wij ook bij de Cetti's Zanger maar in lager aantal.

De Nachtegaal deed het goed in de Biesbosch, maar daar zagen wij in de rest van West-Brabant niet veel van. Boompiepers en Grasmussen werden veel gehoord. Graspiepers en Veldleeuweriken echter niet. In stedelijk gebied werden veel Putters, Vinken en Groenlingen gehoord.

Usvogels hebben veel jongen grootgebracht, zelfs in tuinvijvers kwamen ze vissen. Er worden steeds minder Gierzwaluwen waargenomen. Patrijzen worden zeldzaam. Fazanten hebben het ook moeilijk.

In de Brabantse Biesbosch hadden Zeearenden een jong dat is gestorven door dat een vreemde arend de ouders verjoeg. Twee paar Visarenden zaten ook in de Biesbosch. Een jong is uitgevlogen. Slechtvalken hebben op diverse plaatsen gebroed. Voor het eerst zijn in Breda op de Luchtmachtoren twee jongen uitgevlogen.

Vroeger was het ondenkbaar om bij ons Lepelaars waar te nemen; nu verblijven er geregeld op plassen tot zelfs in de bebouwde kom. Lepelaarkolonies zijn er in West-Brabant op de Sassenplaat en in het Markiezaat.

Grote Zilverreigers hebben weer een goed broedseizoen gehad want er werden er weer meer waargenomen.

Tapuiten zijn er opvallend veel op herfsttrek gezien; blijkbaar is het voor hen een goed broedseizoen geweest.

Op de vogeltrekpost op de Castelreesche Heide is geteld in september en oktober. Sinds het bestaan van de telpost zijn nooit zo weinig vogels waargenomen. De herfst trad laat in. Sijsjes en Kepen waren er niet veel te zien.

De algemene indruk is dat een aantal vogels in en buiten de broedtijd terugloopt. Het wachten is op de nieuwe Atlas van Sovon waarin te zien zal zijn of de dichtheid per vierkante kilometer van alle soorten vogels is toe- of afgenomen.

Harry van Vugt

(Ria Lambregts)

In vogelvlucht langs de Lage Vucht, het Markdal en de Rith

De Lage Vucht

In een van mijn allereerste computerbestanden van de West Brabantse lees ik in een persbericht uit 2003 : "De Lage Vuchtpolder hoort er NATUURLIJK bij". Dat was de reactie van secretaris Eric Corssmit aan de voorganger van waterschap Brabantse Delta. Het ging over plannen voor meer natuur langs de Mark.

Op zich allemaal mooie plannen, maar er stond niets in over die mooie weidevogelpolder Lage Vucht, die toch aan de Mark ligt! Die was bij die plannen 'vergeten'. Als West Brabantse Vogelwerkgroep vonden we het in 2003 al hoognodig dat de waterstand voor de Grutto's en Kieviten daar flink omhoog moest. Juist omdat er door vrijwilligers, die onder leiding van Gonnie Werner voor nestbescherming zorgden, al alles aan werd gedaan om de weidevogels te beschermen. In 2003 werden hier nog 24 gruttonesten waargenomen. Maar het werden er van jaar tot jaar helaas steeds minder. En dat in een polder die door zijn kleine verkaveling, met vele sloten, venige ondergrond en helder kwelwater van oudsher al geroemd werd om zijn potenties voor natuur en zeker voor weidevogels. In 2015 was een dieptepunt: er kwam nog maar één gruttonest uit!

Dat werd te grijs, zodat er plannen voor actie kwamen. Maar voordat daar energie in gestoken kon worden verscheen er als een welkome donderslag aan de hemel een uitgewerkt plan van het waterschap en de provincie Noord-Brabant om de Lage Vucht op de schop te nemen. Meestal houd je dan je hart vast, maarrrr ..... nu ging het juist om een herinrichting voor de weidevogels. De plannen werden vorig jaar goedgekeurd en met groot aannemersmateriaal is er veel grondwerk verzet. Er ging veel grond op de schop met grommende draglines, maar dit keer voor de goede zaak van scheiding van natuur- en landbouwwater: nieuwe duikers, afgegraven slootoevers en hoger waterpeil. En eindelijk ook het toelaten van gezuiverd water uit de Waterdonken, zoals al jaren de bedoeling was. Bovendien is het natuurdeel van Staatsbosbeheer in pacht gegeven aan de biologische boer Emiel Ansems. Waarschijnlijk heeft het 'beheer met het hart' al resultaat, want vorig jaar (2016) telde Gonnie voor het eerst weer meer gruttonesten, zo'n zes of zeven, mét jongen!

De omstandigheden verbeteren steeds meer, met name door de uitermate deskundige ondersteuning van Brabants Landschap bij weidevogelbescherming via veldmedewerker Marco Rennes en door de biologische boer Emiel Ansems[niet dezelfde als Michiel Ansems?]. Het ziet er dus wat zonniger uit in deze mooie polder. Zal het weer worden zoals in 2000 in het boek 'Aan de monding van Maas en Schelde' stond: *"Uit inventarisatie van de afgelopen 25 jaar blijkt dat in de Vuchtpolder altijd een flink aantal Grutto's, Kieviten en andere weide- of veldvogels -zoals Patrijs en Kwartel tot broeden kwamen."* ? Er zijn vorig jaar al Patrijzen gezien, dus ..... misschien is de kentering al ingezet. Mooi afscheid voor de verhuizende voorzitter Kors Jan Snoeij die aan de rand van de Lage Vucht woonde en er als zijn voortuin van genoot.

Markdal

Als een vogel vliegen we van het noorden van Breda naar het zuiden, waar het Markdal ligt. BN/DeStem meldde vlak voor de kerst dat 'nieuwe natuur daar de ruimte krijgt, met zeker zo'n extra 100 hectare langs de Mark'. Piet van Iersel is bij de plannen betrokken Voor meer gegevens zie het bericht van de Vereniging Markdal elders in dit Hupke. Hoewel nog niet alles zijn gewenste vorm gekregen heeft, zijn de vooruitzichten positief. Ook de natuurgedeputeerde Johan van den Hout en wethouder Paul de Beer (mede namens zijn Alphen-Chaamse collega Ad van de Heijning) steunen de plannen van harte.

Dit voorjaar moet bekend worden hoe na hydrologisch onderzoek de nieuwe loop van de Mark met extra veel kilometers meander vorm gaat krijgen. De West Brabantse Vogelwerkgroep was een van de initiatiefnemers om na jaren stagnatie het Markdal weer op de agenda te krijgen. Onder andere door de oprichting van de Vereniging Markdal duurzaam&vitaal.

Al doende leert men, zoals bij het opzetten van een landschapsplan bij de aardbeienplantenkweker Van Alphen in Galder. Na een verstoring vorig jaar van een steenuilenteritorium wordt via Martin van Leest, natuurvereniging Mark en Leij en advies van Brabants Landschap een plan ontwikkeld om Steenuilen, vogels en natuur meer kansen te geven.

De Rith

De vogel trekt nu naar het westen, naar het oorspronkelijke kleinschalige landschap van de Rith ten westen van de A16. In de loop van de jaren werden de ontwikkelingen daar zonder merkbaar toezicht steeds grootschaliger. Door de verenigingen in (nu) Natuurplein de Baronie werd een fietstocht door de Rith georganiseerd voor raadsleden. En D66 (Paul de Beer), Groen Links en andere partijen zorgden voor een gemeenteraadsbrede opdracht aan het college van burgemeester en wethouders met de motie "Trots op ons buitengebied" met als doel: het verbeteren van de landschapskwaliteit, verbrede landbouw en natuur. Daar hoorde ook toezicht en handhaving bij waar extra capaciteit voor beschikbaar kwam. Dat proces, met alle betrokkenen uit de streek -met actieve inbreng van onder andere Jan Benoist- en onder leiding van onafhankelijke voorzitter Henk Opel en steun van wijkraadvoorzitter Paul Bindels, is nu net afgerond. Tijdens het proces kwam naar voren dat huidige ruimtelijke regels (nog) op gespannen voet staan met gewenste toekomstige landschappelijke ontwikkelingen. De uitkomst van het proces in De Rith is een unaniem advies van de streek aan het college voor een 'duurzame en groene De Rith'. Om zo dit karakteristieke gebied voor de toekomst te behouden en te ontwikkelen. Het college zal nu spoedig met voorstellen aan de gemeenteraad moeten gaan komen. Zo kan dit ook een mooie plek worden om na deze vogelvlucht te landen.

Tenslotte

Er is veel in ontwikkeling. Niet alles gaat direct zoals we zouden willen. Maar steeds blijkt dat door initiatief te nemen, zaken op de agenda te zetten, actief inbreng te leveren, mee vorm te geven, en vol te houden en resultaten komen!

Joop van Riet

De Boerenzwaluw, *Hirundo rustica*, de voorjaarsbode

In het open agrarisch landschap van Nederland vormen boerenerven nog steeds een belangrijk element. Vaak is hier de Boerenzwaluw te vinden. Hij doet zijn naam eer aan: hij broedt vrijwel uitsluitend op het boerenland. Volgens de Rode lijst is de Boerenzwaluw een gevoelige soort, die voor nestgelegenheid afhankelijk is van de bedrijfsgebouwen. Het is de algemeenste zwaluw en hij komt vrijwel in het hele land voor. De beste broedresultaten heeft de Boerenzwaluw in traditionele melkstallen en andere kleine ruimtes.

(Rudi de Bruijne)

Hoe te herkennen

Samen met de Ooievaar en de Koekoek behoort de Boerenzwaluw tot de bekendste vogels. Hij wordt vaak gewoon zwaluw genoemd. Hij is te herkennen aan een roodbruine keel en voorhoofd en blauwzwarte bovendelen. De staart van de volwassen mannetjes is diep ingesneden met lange verlengde spitse buitenste staartpennen, op de staartzoom vallen de witte vlekjes op. Zwaluwvrouwtjes hebben een kortere staart. Ze kiezen voor partners met de langste staart. De onderzijde van de vogel is vuilwit met een zwarte band over de borst. De kleur van de onderzijde kan variëren van wit tot oranjeachtig. In Egypte komt men op vakantie ook de niet trekkende ondersoort, *Hirundo rustica savignii*, tegen. Deze is aan de onderzijde bruinrood.

Juvenielen hebben een kortere staart en bruinachtige bovendelen. De Boerenzwaluw is door zijn sierlijke vorm bijna niet te verwarren met een andere zwaluwsoort. Hij verschilt van de Huiszwaluw onder andere door het ontbreken van een witte stuit. Maar vooral tijdens de voorjaars trek blijft opletten noodzakelijk. Er kan een Roodstuitzwaluw, *Hirundo daurica*, tussen de Boerenzwaluwen vliegen. De vliegbeelden lijken erg op elkaar. Bijna jaarlijks worden er enkele waargenomen. Begin mei 2016 werden twee Roodstuitzwaluwen waargenomen in de Biesbosch. De Boerenzwaluw mist de roodbruine stuit en nek van de Roodstuitzwaluw.

De roep van de Boerenzwaluw is een hoog twit en de alarmroep een hoog tsiwiet. Het liedje van de Boerenzwaluw is kwetterend met trillers en kwelende tonen. Dat liedje is niet alleen tijdens het vliegen te horen maar ook in de stallen of schuurtjes.

Verspreiding

De Boerenzwaluw komt verspreid voor, in een aantal ondersoorten, over nagenoeg het hele noordelijke halfmond. De Boerenzwaluw is nu vrijwel overal een cultuurvolger. Hun Duitse naam Rauchschnalbe (rookzwaluw) en hun oude Franse naam Hirondelle de cheminée (schoorsteenzwaluw) herinneren nog aan de vroegere nestplaatsen als schoorstenen, holle bomen of rotsspleten. In Frankrijk schijnen in twee regio's, waaronder Bretagne, nog boerenzwaluwnesten voor te komen in schoorsteenpijpen.

De oorspronkelijke woongebieden zijn hoogst waarschijnlijk steppegebieden met veel grazend groot wild geweest. Rots- en leemwanden worden als de oorspronkelijke nestplaatsen beschouwd. De symbiose tussen mens en Boerenzwaluw gaat volgens sommigen terug tot in het Neolithicum. Met de cultivering en vervanging van de oorspronkelijke vegetatietypen is de Boerenzwaluw zijn broedgebied gaan uitbreiden. In veel gebieden is hij pas doorgedrongen nadat zich er mensen vestigden. De vestiging echter op de Faeröer-eilanden en IJsland rond de jaren 1930 wordt in verband gebracht met de toename van de gemiddelde jaartemperatuur. De Nederlandse vogels behoren tot de vorm *rustica*. Deze komt als broedvogel voor in vrijwel geheel Europa, West-Azië en Noordwest-Afrika.

Het voedsel

Het voedsel bestaat uit vliegende insecten zoals muggen, motten, vliegen en kevertjes. Een volwassen Boerenzwaluw eet per dag zo'n 1500 insecten. De insecten worden tijdens de broedtijd meestal binnen 500 meter rond het nest verzameld. Ze worden met de brede snavel uit de lucht geplukt. Deze loopt tot onder het oog door en is rondom met wat stijve haren bezet. De Boerenzwaluw produceert kleine braakballen met onverteerde resten, zoals de rugschildjes van kevertjes. De vogel drinkt terwijl hij scherend over het water vliegt.

De nestperiode

De veranderingen in de landbouw en de veeteelt, sinds de jaren zeventig, werkten sterk in het nadeel van de Boerenzwaluw. Dit was het begin van de verdwijning van kleine boerenbedrijven, schuurtjes en open mestvaalten. Met als gevolg het verlies van nestplaatsen en een vermindering van het voedselaanbod.

De Boerenzwaluw is zeer plaatstrouw. Ze bouwen het nest in schuren, stallen, andere gebouwen of onder bruggen, waarbij de bodem van het nest steunt op een balk, een spijker of iets dergelijks. Als het aan de bovenkant maar beschut is. De meest merkwaardige nestplaatsen die zijn gevonden bevonden zich binnenshuis op lampenkappen, op een Friese staartklok en op gordijnrails. Eén zwaluwpaar maakte het wel erg bont. Ze bouwden hun nest, in een café in Bornheim, bovenop een portret van Hohenstaufenkeizer Friedrich de Tweede (1194-1250). Hij schreef het beroemd geworden valkenboek "De arte venandi cum avibus" (over de kunst van het jagen met vogels).

De halfcirkelvormige, vrij platte nestkom wordt gemetseld van aarde en speeksel en soms verstevigd met grashalmen, strootjes en haar. De voering van het nest bestaat uit halmpjes, veertjes en haar. De vogels nestelen van half mei tot half september. In deze periode worden

twee en soms wel drie legsels geproduceerd met ieder drie tot zes eieren. De eieren zijn wit met roodbruine en grijze vlekjes en streepjes. De eieren worden alleen door het vrouwtje bebroed. De broedduur bedraagt ongeveer 14 dagen. De jongen vliegen na 20 tot 24 dagen uit. In het daarop volgende jaar vestigen de jongen zich meestal binnen 2,5 kilometer van de geboorteplaats. Hoewel de Boerenzwaluw geen echte kolonievogel is, zoals de Huiszwaluw, broeden vaak meerdere paartjes rond eenzelfde locatie. Sovon schat het aantal broedparen voor ons land op ongeveer 100.000 tot 200.000.

(E. van Altena)

De trek

De Boerenzwaluw is een echte dagtrekker. In Nederland is het een heuse lentebode. De eerste Boerenzwaluwen arriveren al eind maart, de hoofdmacht arriveert in april. Door ringwerk werd duidelijk dat een Boerenzwaluw op weg van het overwinteringsgebied naar het broedgebied in zevenenveertig dagen (anderhalve maand) zo'n 6400 kilometer kan overbruggen. In de nazomer verzamelen de Boerenzwaluwen, soms in gezelschap van Huiszwaluwen, Delichon urbica, en Oeverzwaluwen, Riparia riparia, zich op grote slaapplekken in riet- of maisvelden. Onze broedvogels trekken weg van eind juli tot half oktober. Een late doortrekker werd in 2016 nog waargenomen op 19 november. De winterverblijven van onze Boerenzwaluwen bevinden zich in Afrika ten zuiden van de Sahara. Bennie van den Brink, van de Stichting Hirundo, houdt zich bezig met onderzoek naar de Boerenzwaluw. Hij reist hiervoor regelmatig door Afrika. Hij ontdekte dat in Zambia op slaapplekken in grote rietvelden wel 30.000 tot 50.000 Boerenzwaluwen de nacht doorbrengen. Bij de Fringilla Lodge waar Bennie dan enkele weken verblijft, vangt hij 's morgens en 's avonds gemiddeld 100 tot 200 Boerenzwaluwen om te ringen, te wegen en op te meten. Op 14 december 2010 ving hij daar een geringde Boerenzwaluw met het ringnummer AR57775 Arnhem Holland. Dit was de tweede vondst van een in Nederland geringde Boerenzwaluw in Zambia. Voor meer informatie zie www.boerenzwaluw.nl. Bijna de helft van de Boerenzwaluwen haalt het volgende broedseizoen niet. Ze komen om tijdens de trek of tijdens hun verblijf in Afrika. Van een streek in Zuidoost-Nigeria schatte men dat de lokale bevolking jaarlijks 100.000 Boerenzwaluwen verorberde. Verdelgingsmiddelen van insecten eisen ook hun tol. Ze doen het voedselaanbod dalen en de weerstand van de zwaluwen op zijn minst afnemen. Boerenzwaluwen zijn ook gevoelig voor guur weer omdat ze weinig vetreserves hebben. De Boerenzwaluw is een langeafstandstrekker die tijdens de trek overdag al

vliegend moet blijven eten. Een Boerenzwaluw die een derde van zijn gewicht verliest, komt in het rood.

Fenologie

De vroegste Boerenzwaluw werd in 2016 op 23 maart doorgegeven. In 2015 werd die al op 10 maart gezien, bijna veertien dagen eerder dan in 2016. Maar binnen twee dagen werden in 2016 de eerste tien waarnemingen van de Boerenzwaluw doorgegeven. De gemiddelde aankomstdatum van de eerste tien Boerenzwaluwen was daardoor exact gelijk aan die in 2015, namelijk 23 maart. Zou de huidige opwarming van de aarde zichtbaar zijn de fenologiegegevens van de Boerenzwaluw in ons gebied? Ik heb hiervoor de waarnemingen van 1992 tot en met 2016 in een grafiekje gezet. Bij een vergelijking van de gegevens valt op dat zowel de eerste waarneming van een Boerenzwaluw als het gemiddelde van de eerste tien waarnemingen van de Boerenzwaluw met bijna tien dagen is vervroegd in die periode. De jaarlijkse waarneming van de laatste Boerenzwaluw is nog steeds rond 15 oktober. Op deze waarnemingen zijn waarschijnlijk de klimatologische omstandigheden in onze streek van invloed. In een warm najaar als 2016 zullen de vogels waarschijnlijk wat later vertrekken. Hoewel 19 november in 2016 wel erg laat is. Mogelijk was dit een jonge vogel van een laat derde broedsel.

Hans van der Sanden

Literatuur

Sovon 1987, *Atlas van de Nederlandse vogels*
Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2002*
Atlas van de Europese vogels, prof. dr. K.H.Voous
Archief West Brabantse Vogelwerkgroep.

(E. van Altena)

Achttien jaar Punt-Transect Tellingen (PTT)

Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert sinds 1978 de Punt-Transect Tellingen (PTT), die erop gericht zijn om de aantalsontwikkelingen van "gewone" wintervogels te volgen. Het is het langst lopende monitoringproject van Sovon. Zelf tel ik sinds 1997 twee routes in West-Brabant en heb alleen in 2011 en 2014 verzuimd. Een mooie tijdreeks die ik eens nader heb geanalyseerd.

Inleiding

Sinds 1997 volg ik de ontwikkelingen in de aantallen van de 'gewone' wintervogels in West-Brabant door jaarlijks twee Punt-Transect Tellingen uit te voeren. Deze PTT-tellingen zijn zo gestandaardiseerd dat het mogelijk is om aantalsveranderingen goed over de jaren te kunnen volgen. Je moet er natuurlijk lol in hebben om stil in de kou te staan en (meestal) doodgewone vogels te bekijken, maar elk jaar kom je wel een kleine of grote verrassing tegen. In dit artikel wil ik de gegevens van de afgelopen jaren presenteren, iets vertellen over de ontwikkelingen in die tijd en ingaan op de verschillen tussen de twee routes die ik tel.

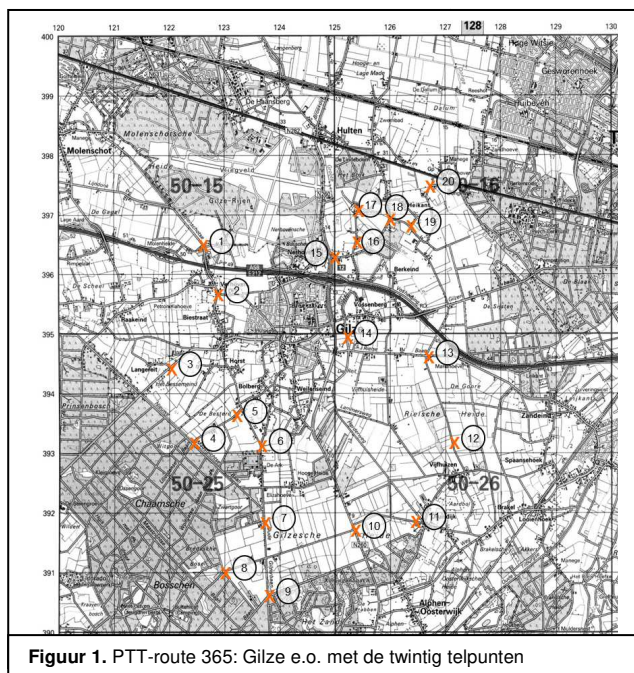
Methode

De PTT-tellingen worden volgens een strak stramien georganiseerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland (details zijn te vinden op www.sovon.nl). Elke telling bestaat eruit dat je in de periode van 15 december tot en met 1 januari, op twintig punten van een route, vijf minuten lang elke waargenomen vogel registreert (ook de voorbijvliegende). Het is voor de standaardisatie van de tellingen erg belangrijk dat de positie van de punten op de route heel nauwkeurig wordt vastgelegd en dat de tellingen elk jaar precies vanaf die punten worden uitgevoerd.

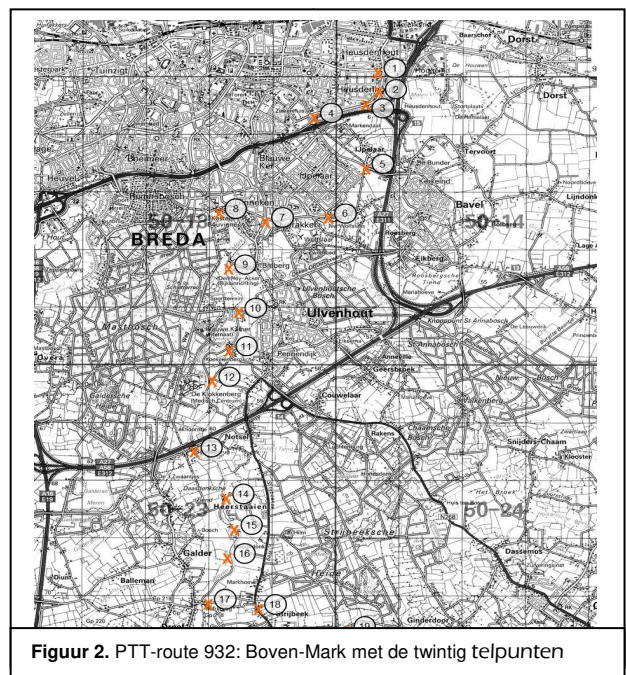
De biotoop van elk punt wordt gekarakteriseerd door een totaal van vier punten toe te kennen aan de kenmerken: 1) bos; 2) droog, natuurlijk terrein; 3) nat, natuurlijk terrein; 4) bouw- en weiland; 5) bebouwing; 6) water, waardoor in de analyses rekening gehouden kan worden met het type terrein waarin de routes liggen. Landelijk worden er meer dan vierhonderd routes geteld.

Ikzelf tel de route 'Gilze e.o.' (nr. 365), die in 1983 is uitgezet en die ik heb overgenomen (ik weet tot op heden niet van wie). Dit is een route die zich hoofdzakelijk door agrarisch landschap en langs bosranden rond Gilze slingert. De telpunten zijn te zien in figuur 1. Deze route leg ik af met de auto. Daarnaast tel ik de route 'Boven-Mark' (nr. 932), die ik in 1997 zelf heb uitgezet. Deze route start in Heusdenhout en loopt aanvankelijk vooral door stedelijk gebied. Daarna wordt de Mark een heel stuk gevolgd en de route eindigt in het bos bij het Zwarte Goor (figuur. 2). Deze route fiets ik.

Voor dit artikel heb ik de telgegevens van de routes niet punt voor punt geanalyseerd, maar ik heb de totalen per soort per jaar als uitgangspunt genomen. Ik heb daarbij de jaren 1983-2016 gebruikt voor de route om Gilze en 1997-2016 voor de Boven-Mark. In de tijd dat ikzelf de routes tel zijn er twee jaren uitgevallen: 2011, omdat ik met een verhuizing zat en 2014, omdat de sneeuw roet in het eten gooide. Ook de jaren 1987, 1989, 1990, 1993 en 1995 ontbreken voor de route rond Gilze om mij onbekende redenen. Natuurlijk is het zo dat de gegevens van vóór 1997 door iemand anders zijn verzameld en er dus een effect van de waarnemer op de gegevens kan zijn. Aan de andere kant is de tijdreeks nu zo lang geworden dat het jammer is om niet naar de lange-termijn-ontwikkeling (33 jaar) te kijken (met enige voorzichtigheid). Ik heb me in de analyse gericht op vergelijkingen tussen 'mijn' twee routes en op aantalsontwikkelingen in de tijd. Ik gebruik zowel aantallen vogels, aantallen soorten, percentages en indexen dus het is hier en daar wel opletten in de grafieken.

Figuur 1. PTT-route 365: Gilze e.o. met de twintig telpunten

Figuur 2. PTT-route 932: Boven-Mark met de twintig telpunten

Aantallen, soorten en diversiteit

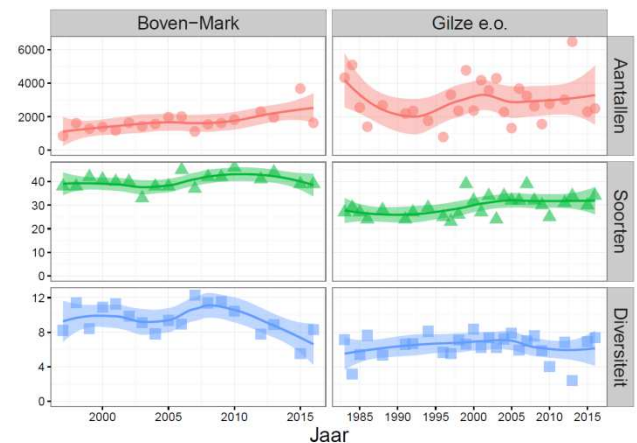
In totaal zijn er op beide routes samen 95 vogelsoorten waargenomen: 74 rond Gilze (in 27 waarnemingsjaren) en 83 op de route langs de Boven-Mark (in 18 waarnemingsjaren). De vogelsoorten die op beide routes tot de talrijkste behoorden waren Houtduif, Kauw, Kokmeeuw, Spreeuw, Stormmeeuw, Vink en Zwarte Kraai (Tabel 1).

Van de zeldzamere soorten die werden gezien (maximaal 2 exemplaren) werden alleen de Havik en de Kleine Bonte Specht op beide routes gezien, de rest was uniek voor de route. Niet al die 'unieke' soorten waren trouwens zeldzaam. Zo werd er rond Gilze niet één Fuut, IJsvogel, Kuifeend of Meerkoet gezien (om er een paar te noemen), terwijl die wel heel geregeld langs de Mark werden gezien: logisch als je naar het biotoop van deze watervogels kijkt.

Tabel 1. De meest en minst voorkomende vogelsoorten op de PTT-routes Gilze e.o. (1983-2016) en Boven-Mark (1997-2016). Overeenkomende soorten tussen beide routes zijn grijs gearceerd.

Meest voorkomende soorten (totaal aantallen in alle jaren)			
Gilze e.o. (1983-2018)		Boven-Mark (1987-2018)	
Spreeuw	19473	Kokmeeuw	6202
Houtduif	10941	Houtduif	4057
Roek	10498	Kauw	2876
Kauw	8627	Spreeuw	2809
Kokmeeuw	7355	Grote Canadese Gans	2756
Stormmeeuw	6720	Zwarte Kraai	1428
Zwarte kraai	3933	Witte Eend	1184
Kievit	3716	Stormmeeuw	1017
Vink	1479	Noordecot	788
Houtduif	604	Vink	713
Minst voorkomende soorten (max. 2 exemplaren)			
Gilze e.o.		Boven-Mark	
Havik	2	Casarca	2
Slachtpak	2	Kleine Vantelmeeuw	2
Aalscholver	1	Torenvalk	2
Appelstrik	1	Zanglijster	2
Blauwe kiekandief	1	Zwarte Specht	2
Kleine Bonte Specht	1	Goudvink	-
Postvoge	1	Grote Gole Melkster	-
Steenuil	1	Grote Zaagbek	-
Zanglijster	1	Havik	1
		Kleine Bonte Specht	1
		Scholekster	-
		Wateral	-
		Zwarte Zwaan	-
Soorten uniek voor de route			
Gilze e.o.		Boven-Mark	
Blauwe kiekandief		barskop	Muskusand
Bonte Kraai		Drongans	Scholekster
Gaalgans		Casarca	Straat
Grote Lijster		Doedans	Soepend
Kauw		Fuut	Soepgans
Kruisvogel		Grote Canadese Gans	Wateral
Kuifeend		Grote Gole Melkster	Winterling
Pakvis		Grote Zaagbek	Zwaangans
Postvoge		IJsvogel	Zwarte Zwaan
Slachtpak		Krakenand	
Steenuil		Kuifeend	
Witte Zwaan		Noordecot	

De aantallen vogels die op beide routes werden waargenomen schommelden, maar waren veel hoger op de route 'Gilze e.o.' dan op de route 'Boven-Mark' (figuur 3). Rond Gilze waren er over de jaren heen gemiddeld zo'n 3000 vogels, met een uitschieter naar meer dan 6000 vogels in 2013. Alleen vóór 1997 werden er wel eens minder dan 2000 vogels geteld. Langs de Mark was het aantal vogels lager en kwam meestal niet boven de 2000. Alleen in 2015 werden er bijna 4000 vogels gezien, vooral door de grote aantallen Spreeuwen. Daar staat tegenover dat het aantal soorten juist weer hoger was langs de Mark, met meestal 35-40 soorten, terwijl rond Gilze doorgaans de 35 soorten niet werd gehaald.

Figuur 3. Ontwikkelingen van de aantallen vogels, aantal soorten en diversiteit op de PTT-routes Gilze e.o. (1983-2016) en Boven-Mark (1997-2016).

Als laatste is de diversiteitsindex aangegeven ('inverse Simpson-index'), die een combinatie aangeeft van het aantal soorten en hoe de aantallen vogels over de soorten zijn verdeeld. Als er bijvoorbeeld 1000 vogels zijn geteld dan zal de diversiteit groter zijn als er 10 soorten zijn waargenomen dan als er maar één soort is waargenomen, dat voelt iedereen aan. Je kunt je ook voorstellen dat als die 1000 vogels gelijk over de 10 soorten zijn verdeeld (iedere soort 100 vogels) dat als een grotere diversiteit geldt dan als één soort door 991 vogels is vertegenwoordigd en de andere 9 soorten ieder door maar een enkele vogel. De diversiteit is langs de Boven-Mark in bijna alle jaren hoger dan rond Gilze, maar in de laatste jaren is er een afname in diversiteit langs de Mark te zien. In de grafiek is te zien dat tegelijkertijd het aantal soorten niet echt is veranderd. De afname in diversiteit is dan ook vooral het gevolg van de toename in aantallen van enkele soorten, zoals de Spreeuw en de Stormmeeuw. Aangezien er rond Gilze meer vogels van minder soorten werden waargenomen, betekent dat dat er hier per soort gemiddeld meer vogels waren. Dat was het opvallendst bij soorten als Spreeuw (gemiddeld 721 per jaar rond Gilze en 156 langs de Mark), Roek (388 rond Gilze, 11 langs de Mark), Kievit (138 en 14) en Stormmeeuw (249 en 57) (figuur 4). Deze vier soorten waren ook procentueel gezien erg talrijk rond Gilze (respectievelijk 24, 13, 5 en 8 procent van de totale aantallen per jaar). Kokmeeuw (20%), Houtduif (13%) en Kauw (9%) waren belangrijker langs de Mark. Hier was het tevens opvallend dat 26 procent van de vogels tot andere soorten behoort dan de 10 meest voorkomende soorten, terwijl dat rond Gilze

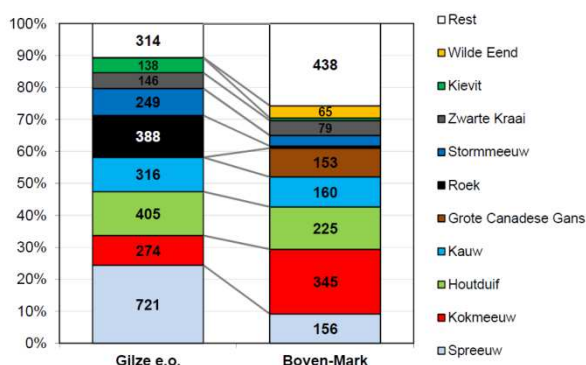

Aalscholver aan de Mark

(Ria Lambregts)

slechts 11 procent was, wat ook weer op een grotere soortdiversiteit langs de Mark duidt.

Figuur 4. Gemiddelde aantallen per jaar per route van de meest voorkomende vogelsoorten op de PTT-routes Gilze e.o. (1983-2016) en Boven-Mark (1997-2016). De getallen in de blokken geven deze aantallen weer. De linker-as van de grafiek geeft de aantallen als percentage van het totaal per jaar aan.

Dat laatste is ook af te leiden uit het aantal soorten waarvan maximaal twee exemplaren werden gezien: dertien langs de Boven-Mark en negen rond Gilze (Tabel 1). Verder zijn er 21 soorten die wél langs de Mark zijn gezien en niet rond Gilze, terwijl er slechts twaalf soorten uniek waren voor de telling rond Gilze. Dat wijst erop dat op de route langs de Boven-Mark niet alleen meer soorten worden waargenomen, maar naar verhouding ook meer zeldzame soorten. De grote aantallen van een beperkt aantal soorten rond Gilze heeft waarschijnlijk te maken met de schaal van het landschap. De telpunten liggen vrijwel allemaal in open landschap met een weids uitzicht, wat het gemakkelijk maakt om grote aantallen vogels waar te nemen, terwijl ook de vogelsoorten die in dit landschap voorkomen zich over het algemeen graag in grote groepen ophouden. Het type landschap op de route rond Gilze is bovendien wat eenvormiger en bestaat grotendeels uit agrarische gebieden, geflankeerd door bos en bevat minder kleine landschapselementen dan de route langs de Mark, wat waarschijnlijk leidt tot een kleinere soortdiversiteit.

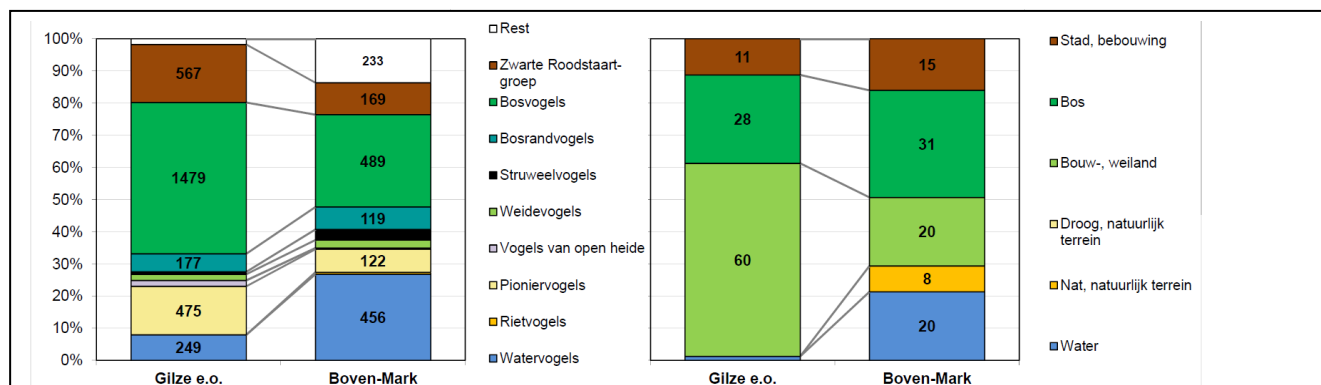
Samenvattend kan worden gezegd dat de route 'Gilze e.o.' rijker was in aantallen vogels en armer in soorten, waarbij bijna 90 procent van de vogels tot slechts acht soorten behoorde en er relatief weinig zeldzame soorten zijn waargenomen.

Ecologische groepen

De ecologische groepen waartoe de waargenomen vogels behoren verschillen eveneens tussen beide routes. Het opvallendst was het grote aantal bosvogels en pioniervogels (m.n. Stormmeeuw, Kauw en Kievit) rond Gilze en het grote aandeel watervogels (vooral Kokmeeuw) langs de Boven-Mark (figuur 5). Dit komt behoorlijk goed overeen met het relatief grote percentage bouw- en weiland rond Gilze (voor de pioniersoorten) en de hoeveelheid water en nat, natuurlijk terrein langs de Boven-Mark (voor de watervogels). Het grote aandeel bosvogels rond Gilze lijkt niet in overeenstemming te zijn met het relatief kleine aandeel bos, maar het betreft hier wel grotere 'echte' bosgebieden, in tegenstelling tot de kleinere bosjes en bomenrijen op de route langs de Mark. Met andere woorden de toekenning van punten voor de biotooptypen onderschat misschien het boskarakter van de route rond Gilze en/of overschat de hoeveelheid bos voor de route langs de Mark. Overigens is, zoals eerder opgemerkt, de grotere diversiteit in biotoop langs de Mark waarschijnlijk een van de redenen dat hier een groter aantal soorten is waargenomen.

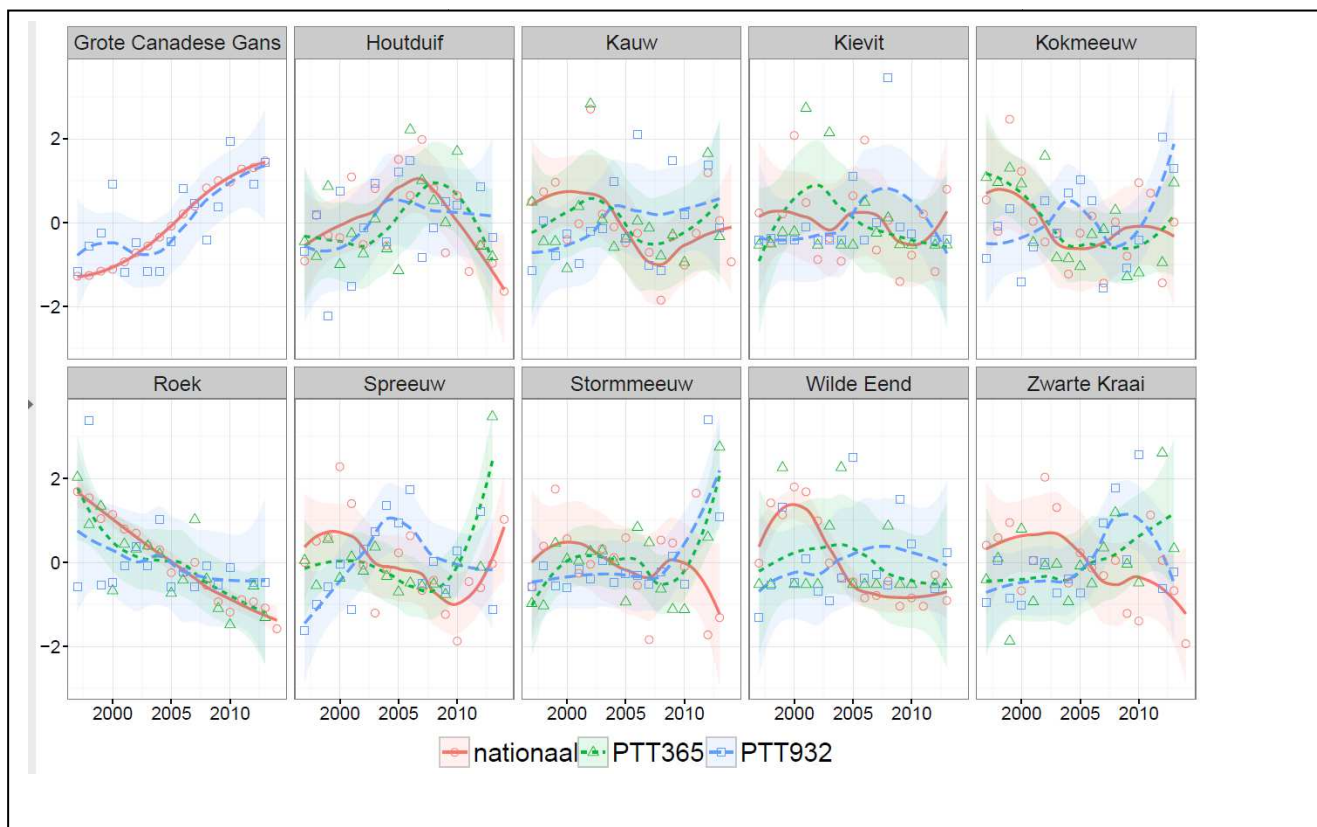
Ontwikkelingen over de jaren

Over het algemeen is het lastig om een duidelijke trend te zien in korte jaarreeksen van een beperkt aantal routes. De reden daarvoor is dat er veel willekeurige variatie van jaar tot jaar is, bijvoorbeeld vanwege de weersomstandigheden. Bij grote hoeveelheden gegevens worden dat soort toevalligheden er wel uitgefilterd. Als de jaarreeksen langer worden, zoals in mijn PTT-reeks, dan worden de resultaten betrouwbaarder. Voor de tien meest voorkomende soorten heb ik de aantalsontwikkelingen in de tijd vergeleken met de landelijke (figuur 6). Voor Kauw, Kievit, Kokmeeuw, Wilde eend en Zwarte kraai was er geen eenduidige trend aan te duiden. De landelijke toename van de Grote Canadese Gans werd precies weerspiegeld door de ontwikkelingen langs de Boven-Mark. Ook de negatieve trend van de Roek kon precies worden teruggevonden op mijn beide PTT-routes. De Houtduif piekte rond 2005 en nam daarna af. Ook deze trend is zowel op nationaal niveau als op mijn PTT-routes te zien, vooral rond Gilze. Op deze route is bovendien de toename van Spreeuw sinds ongeveer 2010 praktisch gelijk aan de nationale ontwikkeling. De enige soort die op mijn PTT-routes een duidelijke afwijking van de landelijke trend toont is de Stormmeeuw: landelijk is er sprake van een afname, terwijl ik deze soort vanaf circa 2008 steeds meer op mijn routes tel.

Figuur 5. Percentage vogels die behoren tot bepaalde ecologische groepen (links) en percentage van de toegekende biotooptypen (rechts) op de PTT-routes Gilze e.o. en Boven-Mark (voor beide routes in de jaren 1997-2016)

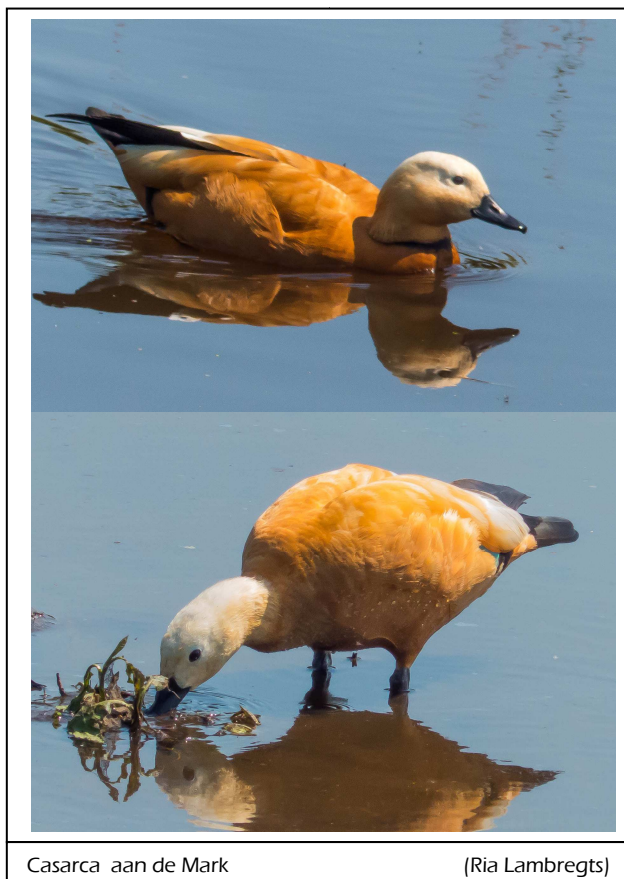

Figuur 6. Vergelijking van de aantalsontwikkelingen van Kauw, Spreeuw en Vink op de PTT-routes Gilze e.o. en Boven-Mark met de landelijke ontwikkelingen in 1997-2013. De getallen geven een indexwaarde aan. De indexwaarde 0 geeft de gemiddelde waarde per route weer.

Tot slot

Het tellen van 'gewone' wintervogels mag een saaie bezigheid lijken, maar ik beleef er immens plezier aan. Volgens mij bestaan er namelijk geen 'gewone' vogels, ze hebben allemaal iets bijzonders en wat vandaag gewoon lijkt is dat morgen misschien niet meer. Gelukkig denkt een flink aantal vrijwilligers er precies zo over en elk jaar worden er zo'n vierhonderd routes geteld om zo een beeld te krijgen van de Nederlandse wintervogels. Langjarige onderzoeksprojecten zijn buitengewoon belangrijk om de toestand van de natuur te volgen, maar ze worden niet als erg sexy beschouwd en er is moeilijk financiering voor te vinden. Momenteel financiert Sovon het PTT-project daarom uit eigen middelen, omdat het als zo belangrijk wordt gezien. Als kostenbesparing worden er geen jaarlijkse rapporten meer uitgebracht, maar dat nemen de tellers voor lief: de continuïteit van het project is belangrijker. Al bijna veertig jaar bestaat het nu en het bevat een schat aan gegevens. Hopelijk is de jongere generatie genegen het stokje over te nemen, zodat er nog minstens veertig jaar aan kan worden toegevoegd. Mocht ik iemand nieuwsgierig hebben gemaakt naar het PTT-project, of als iemand gegevens wil bekijken, of de handleiding wil zien, dan kan die het beste naar de website van Sovon gaan: www.sovon.nl.

Leo Nagelkerke

Casarca aan de Mark

(Ria Lambregts)

Wat gebeurt er in het Markdal?

Ooievaars, Lepelaars, Oeverzwaluwen.... de afgelopen jaren hebben veel vogels die al lang niet meer te zien waren langs de Mark weer een plekje gevonden in het Markdal ten zuiden van Breda. Toch moeten de echte veranderingen nog komen. Dan zullen nóg meer soorten te zien zijn in het Markdal.

De afgelopen jaren zijn er veel voorbereidingen getroffen om water en natuur bij de Mark meer ruimte te geven. De komende jaren zal dit werk dan ook eindelijk zichtbaar worden: de Mark krijgt een nieuwe loop met meer meanders, meer grond zal natuur worden of natuurlijk beheerd worden en er zullen betere wandel- en fietsroutes komen.

De vorderingen zijn al eerder in 't Hupke en op een avond in september 2016 gepresenteerd. De regie over dit proces wordt gevoerd door een vereniging, de Vereniging Markdal. De vereniging werkt van binnenuit, dat wil zeggen dat bewoners en betrokkenen zelf de plannen en voorstellen ontwikkelen. De uitvoering vindt plaats in samenwerking met gemeenten Breda en Alphen-Chaam en waterschap Brabantse Delta. Deze werkwijze is uniek, omdat de regie in dit soort processen eigenlijk altijd bij de overheden ligt. Dankzij het werken van binnenuit kan er wel veel bereikt worden. Er konden bijvoorbeeld gronden verworven worden die anders niet beschikbaar waren gekomen. Dat doorbrak de stagnatie die was ontstaan. Met de provincie Noord-Brabant is overeengekomen dat 102 hectare beschikbaar zal komen voor water en natuur. Voor 65 hectare is dit inmiddels al vastgelegd en ook de rest is in zicht. Tegelijkertijd wordt nu voor het hele plangebied een ontwerp-bestemmingsplan opgesteld. In het ontwerp-bestemmingsplan wordt voortgebouwd op het Perspectief voor het Markdal.

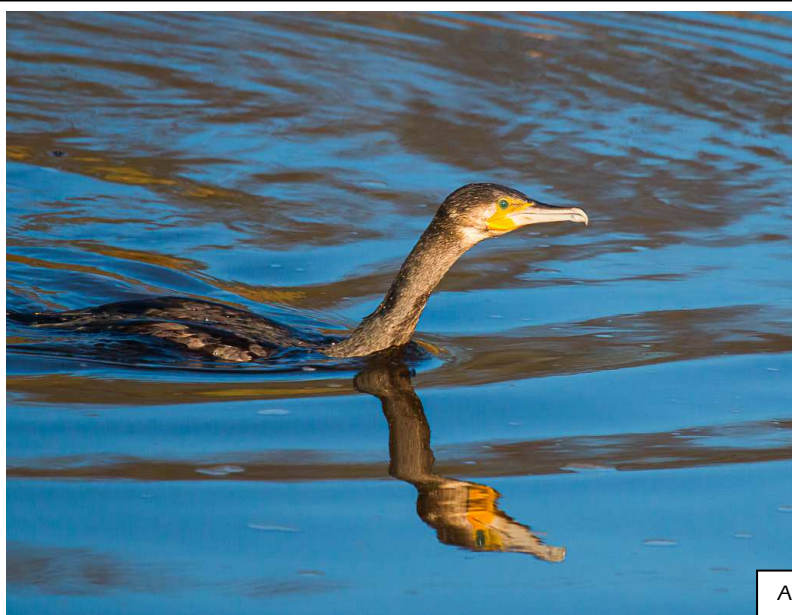
Het Perspectief voor het Markdal is een voorstel voor het oplossen van zaken op het gebied van ruimtelijke ordening. Het geeft ook uitgangspunten voor de verdere duurzame ontwikkeling van het Markdal en een voorstel voor een nieuwe begrenzing van het Natuurnetwerk Brabant. Ook deze voorstellen zijn opgesteld van binnenuit, in samenspraak tussen bewoners, direct betrokkenen en deskundigen. Tenslotte is er een samenwerkingsafpraak met het waterschap Brabantse Delta getekend om de uitvoering gezamenlijk voor te bereiden. Dit voorbereidingsplan zal medio 2017 gevolgd worden door het uitvoeringsplan. Kortom, er zullen nog enige procedures doorlopen moeten worden voor ook de Grutto zijn intrede kan doen in het gebied, maar de weg daarheen vordert gestaag!

Daarom is nu het moment aangebroken om meer specifiek richting te geven aan de gewenste natuur langs de Mark en in het Markdal. Te denken valt aan ondiepe waterbakken, lage oevers, rietkragen, houtwallen, snelstromend water, moerassen, schraal- en/of hooilanden en dergelijke. Dit biedt ook kansen voor vogels die nu nog niet in het Markdal voorkomen. Wat kunnen we voor de al genoemde Grutto en andere weidevogels, de Steenuil en andere uilen doen? Kunnen we de Roerdomp verleiden, of de Zwarte Ooievaar of misschien zelfs de Waterspreeuw? De Bleek Heide en de vennen op de Castelreesche Heide laten zien dat er veel onverwachts mogelijk is. Binnen de Vereniging Markdal zijn aparte werkgroepen die zich bezighouden met zaken als inrichting en beheer. Piet van Iersel is voorzitter van de werkgroep Water en Natuur. Piet is ook het aanspreekpunt binnen de West Brabantse Vogelwerkgroep voor iedereen die belangstelling heeft om mee te denken over de natuurlijke inrichting van het Markdal. Goede ideeën zijn welkom!

Tip: voor meer info over de ontwikkelingen kijk eens op de website van de Vereniging Markdal:
<http://verenigingmarkdal.nl/markdal-informatieavond-vragen-en-antwoorden/>

Marian Hulshof en Joop van Riet

Communicatiewerkgroep Vereniging Markdal

Aalscholver (Ria Lambregts)

Clemens van Nijnanten

Clemens heeft na zijn pensionering meteen de beide vogelcursussen gevolgd. Met goed resultaat mag ik wel zeggen. Het virus heeft hem te pakken gekregen en zijn voornemen om het archief in te duiken is veranderd in de natuur induiken. Hij sukkelde de laatste tijd wat met zijn gezondheid maar hij geniet toch met volle teugen in de natuur. Reden genoeg om hem thuis eens op te zoeken.

Hoe belangrijk is het vogelen voor jou?

Sinds mijn pensionering in 2011 erg belangrijk. Ik was geschiedenisleraar en had me voorgenomen om na mijn pensioen archiefonderzoek te gaan doen. Na het volgen van de vogelcursus is hier niets meer van terecht gekomen. De natuur trok mij altijd al maar nu is het vogelvirus overgeslagen.

Wat betekent de Vogelwerkgroep voor jou?

Een heel belangrijk iets. Het is een grote groep met enthousiaste vogelaars. De lezingen en excursies zijn boeiend en inspirerend. Ik heb me heel snel bij de werkgroep Rooskensdonk aangesloten, want dat klikte meteen.

Waarom ben je lid geworden?

Dat ging eigenlijk automatisch: na het volgen van de cursus ben je meteen lid van de Vogelwerkgroep.

Wat is je mooiste vogelervaring?

De mooiste ervaringen zijn altijd de meest onverwachte waarnemingen. Bij een NS-wandeling van Den Bosch naar Vught kwamen we langs een bosje waar ik een Boomklever heel dichtbij bezig zag. Stella (mijn partner) wees mij op nog een vogel, een boom verderop. Dat bleek na wat onderzoek in het vogelboek een Klein Bonte Specht te zijn. Fantastisch om die zelf te ontdekken. De Gekraagde Roodstaart en de Zwarte Roodstaart wilde ik heel graag zien. Nou dat kan geregeld worden zei Kees Janssen. Met de Golfbaantelling meedoen en dan komen we ze misschien wel tegen. Laat ik ze nu inderdaad beiden in een beeld te zien krijgen. Dat vergeet je natuurlijk nooit meer. Voor het eerst een nieuwe soort zelf ontdekken dat

is wel het toppunt van vogels kijken. Dat zijn mijn mooiste ervaringen.

Wat is je vreemdste ervaring op vogelgebied?

Ik was met Hannie van Gils in de Biesbosch en we keken naar, jawel, een Zeearend. Toen ontdekten we een Zilverreiger. "Is het nu een Grote of een Kleine? Als er nu eens een andere vogel bij komt zitten dan kunnen we dat beter vergelijken." We werden op onze wenken bediend. Er kwam een grotere Zilverreiger naast onze Zilverreiger zitten en toen was het meteen duidelijk. "Als die Kleine nu eens gaat lopen dan kunnen we de gele voetjes beter zien" en u raadt het al, het gebeurde meteen.

Wat is je lievelingsvogel?

De Grutto is in Rooskensdonk toch wel mijn favoriete vogel, zeker nu dat voor heel Nederland geldt. Maar ik heb meerdere lievelingsvogels hoor. Vooral kleurrijke vogels als Gekraagde Roodstaart, IJsvogel, Bijeneter en ook de Scharrelaar. Maar die laatste staat nog op mijn verlangelijstje.

Wat doe je zoal op vogelgebied?

Ik ben nu alweer drie jaar coördinator van de werkgroep Rooskensdonk. Ik doe met Hannie samen aan de midwintertelling mee in januari en sinds kort doe ik ook de ledenadministratie om de secretaris en de penningmeester te ontlasten.

Wat is het mooiste vogelland?

Vroeger gingen we natuurlijk "gewoon" op vakantie maar niet specifiek voor de vogels. We keken er wel naar als er iets bijzonders te zien was op vogelgebied. Naar Lesbos zijn we pas geweest en dat was toch wel speciaal voor de vogels. Geen georganiseerde vogelreis maar wel de combi met vogels kijken en andere leuke dingen zien en doen. Ik lees wel vooraf wat er zoals te zien moet zijn. Kwak, Roerdomp, Ralreiger, enzovoorts kun je daar eenvoudig te zien krijgen. Je hoeft ze niet eens zelf te zoeken want je kijkt gewoon waar andere vogelaars staan.

Wat is je favoriete gebied in Nederland?

Dat is natuurlijk Rooskensdonk. Maar ook in Zeeland valt heel veel te beleven op vogelgebied. We gaan regelmatig naar een vakantiehuisje vlakbij Westkapelle. Zeeland op de fiets heeft veel te bieden. Telescoop in de fietstas en op je gemak op de dijk gaan zitten en maar vogels spotten. Plan Tureluur, Westkapelle, Ellewoutsdijk, Dijkwater en de inlagen van Noord-Beveland. Maar ook dichterbij, in de Biesbosch, valt veel te beleven en het wordt er steeds mooier.

Zijn we nog wat vergeten?

Ik wil graag een compliment uitspreken voor de cursussen en de docenten. De cursussen leveren veel nieuwe enthousiaste vogelaars op. Je moet natuurlijk zelf wel actie ondernemen na de cursus. Sluit je aan bij een van de werkgroepen, neem deel aan de excursies en kom naar de lezingen. Je leert de mensen kennen en daar krijg ik enorm veel inspiratie van.

Jan Benoist

Rooskensdonk

Algemeen

Rooskensdonk is een nat weilandengebied. Het is een van de belangrijkste weidevogelgebieden in de omgeving van Breda.

Ligging en bereikbaarheid

Atlasblok(ken) 44-42-53/54.

Rooskensdonk is een van de vier bergboezems die ten noordwesten van Breda aan de Mark zijn gelegen.

Eigenaar van 60 hectare is sinds de jaren '70 Staatsbosbeheer dat de grond verwierf in het kader van de ruilverkaveling Haagse Beemden Oost. De overige 40 hectare is eigendom van de provincie Noord-Brabant maar is nu ook in beheer bij Staatsbosbeheer.

Beschrijving

De polder Rooskensdonk is een omkaad boezemgebied van de Mark, dat bij hoge waterstanden van het rivierwater onder water loopt. Het is een tamelijk vlak en zeer open, grootschalig graslandgebied dat onder andere door een grote mate van rust wordt gekenmerkt.

Vroeger waren de Haagse Beemden al vochtige graslanden die in gebruik waren als wei- en hooilanden van de voormalige heerlijkheid Haghe, thans Princenhage. Omdat het zo nat was in het voorjaar kon pas in de zomer gemaaid en gehooid worden. De weilanden werden daarna beweide door jong vee dat niet gemolken hoefde te worden.

De waarden van Rooskensdonk zijn vooral gelegen in de functie als foerageer- en rustgebied: voor water- en weidevogels in de winter maar zeker ook voor broedvogels. De sloten, wielen en poelen zijn belangrijk voor levens-gemeenschappen van zoet stilstaand voedselrijk water.

Het deel van Staatsbosbeheer heeft een eigen waterhuishouding waardoor vooral in het voorjaar het waterpeil hoog gehouden kan worden. Dit is essentieel voor de broedende weidevogels.

Staatsbosbeheer beheert het gebied als weidevogelgebied in nauwe samenwerking met onze werkgroep Rooskensdonk.

Mogelijkheden

Rooskensdonk is niet vrij te betreden vanwege de rust die hier erg belangrijk is, zowel 's winters als 's zomers.

Er zijn drie doodlopende wegen die naar Rooskensdonk leiden. De meest westelijke (Biezenweg) loopt langs de waterzuivering. Van daaruit kun je in de polder kijken.

De middelste is de Dammenseweg. Aan het einde van de weg vind je de boezemkade en je kunt vanaf hier naar het kijkscherm lopen. De meest oostelijke weg is de Hoojdonkseweg. Hier kun je wandelen tot aan de dijk van de Mark. Op het einde vind je nog een poeltje.

Er is zijn geen voorzieningen om te parkeren. Dus de fiets is het beste vervoermiddel.

Enkele jaren geleden heeft Staatsbosbeheer in overleg met onze werkgroep Rooskensdonk een kijkscherm geplaatst op een verhoging van waaruit je een goed zicht hebt op een van de natste delen van Rooskensdonk.

Wat is er te zien

Lente/Zomer

Aalscholver, Blauwe Reiger, Knobbelswaan, Grauwe Gans, Grote Canadese Gans, Brandgans, Nijlgans, Wilde Eend, Wintertaling, Krakeend, Slobbeend, Kuifeend, Bruine Kiekendief, Torenavalk, Buizerd, Slechtvalk, Patrijs, Fazant, Waterhoen, Meerkoe, Scholekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Kleine Plevier, Houtduif, Koekoek, Veldleeuwerik, Gierzwaluw, Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Blauwborst, Cetti's Zanger, Kleine Kalkoen, Rietzanger, Graspieper, Fitis, Tijftjaf, Witte Kwikstaart, Grote Gele Kwikstaart, Spreeuw, Kneu en Rietgors.

Herfst/Winter

Aalscholver, Blauwe Reiger, Knobbelswaan, Grauwe Gans, Grote Canadese Gans, Brandgans, Nijlgans, Wilde Eend, Wintertaling, Krakeend, Slobbeend, Kuifeend, Smient, Blauwe Kiekendief, Torenavalk, Buizerd, Slechtvalk, Patrijs, Fazant, Waterhoen, Meerkoe, Scholekster, Kievit, ??er??, Houtduif, Holenduif, Graspieper, Merel, Kramsvogel, Koperwiek, Witte Kwikstaart, Gele Kwikstaart, Spreeuw, Kneu en Rietgors.

Jan Benoist

Kamertjes

Zwiepende takken, doorns van bramenstruiken, zware boomstammen, vallend hout. Het zijn maar een paar voorbeelden waar de vrijwilligers van de Vogelwerkgroep mee te maken hebben als ze elke maand in de winter in de Kamertjes gaan werken. Dat lijkt geen aantrekkelijke klus als je dit werk in je vrije tijd gaat doen. Je zou denken dat je wel een beetje gestoord moet zijn. Gelukkig is dat niet nodig, integendeel

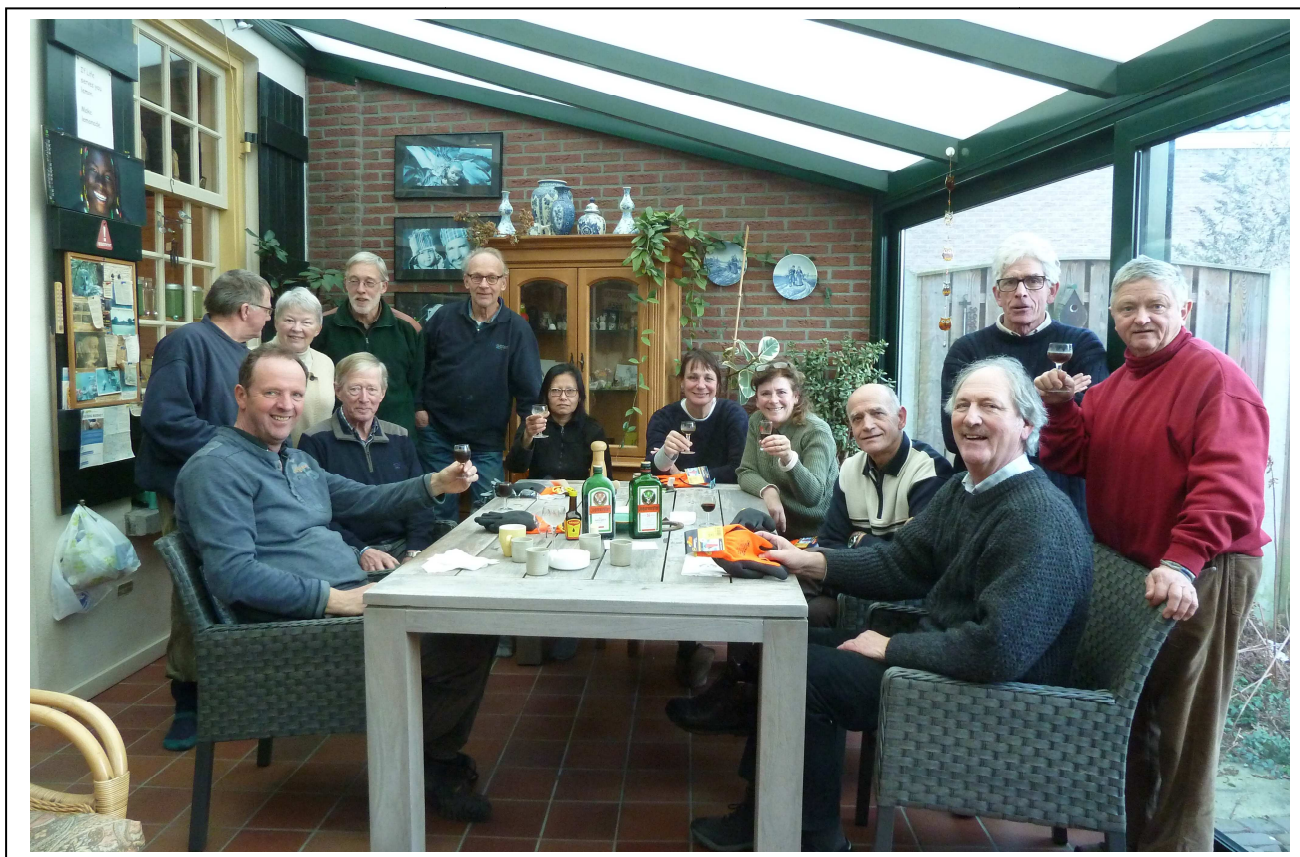
Het werk is gevarieerd, soms zwaar, maar geeft veel voldoening. We werken van negen tot één uur met een korte en wat langere pauze. Dan zitten we in een grote kring onze koffie en brood te verorberen. Tijdens de pauze zijn er altijd enkelen die een leuke mop of andere flauwekul hebben. Dan hebben we de grootste lol. Jan Benoist inventariseert de vogels die we hebben gezien en dat wordt genoteerd, tegenwoordig digitaal. Dan blijkt dat dit gebied heel veel leuke vogels herbergt. Afgelopen winter hadden we naast de vele mezen ook Sijzen, Vinken, Groenlingen, Boomkruipers, een Grote Bonte Specht en zelfs een IJsvogel.

Jan is onze opperbaas. Hij geeft eerst uitleg over de werkzaamheden die gaan plaatsvinden. Dat hangt deels van het jaargetijde af en deels van wat nodig is.. Er wordt onder andere gezaagd, geknipt, geharkt, getild en gegraven.

Het werk gebeurt op één zaterdag per maand van september tot april. Met laarzen, werkhandschoenen en een veiligheidsbril gaan er zo'n tien tot vijftien vrijwilligers aan de slag. Er wordt alleen met gereedschap zonder motor gewerkt om de rust te bewaren. Daarbij wordt aan ieders veiligheid gedacht. Het is belangrijk dat iedere vrijwilliger verantwoord werkt en let op zijn omgeving. Er wordt om die reden in kleinere groepen gewerkt. Het werk heeft als resultaat dat de Kamertjes een mooi natuurplekje is geworden binnen een woonwijk. Er is in een gevarieerd landschap ontstaan van blauwgraslanden waar elk voorjaar allerlei bloemen opkomen. Daartussen lopen sloten waar amfibieën en reptielen gedijen. Met de knotwilgen erlangs heeft het een Oudhollandse sfeer. Het is iets waar de gemeente Breda en de inwoners trots op kunnen zijn.

De meeste vrijwilligers zijn al jarenlang actief. Er is zo een verbondenheid, vriendschap, ontstaan die het werk alleen maar ten goede komt. De meesten komen uit Breda maar sommigen komen van verder tot België aan toe. Eenmaal per jaar wordt ons een barbecue aangeboden door de gemeente. Dat is natuurlijk naast de Nieuwjaarsborrel beregezellig. Wilt u ook eens van ons werk komen proeven? Enige jonge werkrachten zijn van harte welkom. Bij Jan Benoist kunt u zich aanmelden!

René van Gils

Het jaar 2017 begon met enkele bijzondere waarnemingen. In januari werd in Breda een Siberische Braamsluiper, Sylvia curruca blythi, waargenomen en in de Biesbosch een Mongoolse Pieper, Anthus godlewskii. Al eerder, op 11 november 2016, werd in Breda, door een oplettende vogelaar, een Nonnetje waargenomen. Nee, het was geen religieuze in habijt en ook geen verklede carnavalsvierder in een of ander café tijdens de opening van het carnavalsseizoen. Het was een watervogel, het Nonnetje, Mergus albellus.

Het Nonnetje is geen zeldzame vogel in ons land, althans niet in de winter. Tijdens de midwintertelling van 2016 werden echter slechts 2.900 exemplaren waargenomen. Geheel volgens de verwachting werden er geen grotere aantallen geteld, als gevolg van de zachte winter.

De belangrijkste overwinteringsgebieden van deze trekvogel zijn de Kaspische Zee, de Zee van Azov en het IJsselmeer. Op deze plaatsen kunnen er duizenden overwinteren. Elders zijn de aantallen op grote wateren beduidend lager en betreft het vaak niet meer dan enkele honderden vogels. In onze omgeving zijn ze vooral waar te nemen in de omgeving van de Biesbosch en het Hollands Diep. Ten zuiden van ons land is het een vrij zeldzame vogel. Daar komen ze eigenlijk alleen maar voor tijdens strenge winters. Ook in ons land is de aanwezigheid van grote aantallen Nonnetjes afhankelijk van de winterse omstandigheden.

De overwinteringsgebieden schuiven steeds meer op in noordoostelijke richting. Bij de landen rond de oostelijke Oostzee verbleef rond 1990 ongeveer 6 procent van de overwinterende populatie.

Rond 2010 steeg dit tot 32 procent. De oorzaken hiervan zijn de zachte winters en de kortere ijsbedekking van de Oostzee. Bij ons namen de aantallen overwinterende Nonnetjes evenredig af.

Het Nonnetje broedt in het noordoosten van Fenno-Scandinavië en het noorden van Rusland. Het is een karakteristieke waterbewoner van de palearctische naaldboszone. Het broedbiotoop bestaat uit kleine ondiepten in zoetwaterplassen en kleine rivieren. Het nest bevindt zich in natuurlijke holten in dikke, statige dennen of in gaten in vermolmd stammen en stronken van loof- of naaldbomen nabij het water. Het nest bevindt zich soms op meer dan vijftien meter hoogte. De Europese populatie is relatief klein en bestaat uit zo'n 40.000 vogels. In ons land is het een zeer zeldzame broedvogel. Sinds 2010 broedden er Nonnetjes op een geheim gehouden locatie in Friesland. Het paar bestond uit ongeringde vogels. In 2014 kwam opnieuw een ongeringd paar tot broeden. Van de elf eieren in het nest in een eendenkorf kwamen er tien uit. Op een locatie in de buurt werd, enkele dagen later, een vrouwtje met twee jongen waargenomen, mogelijk betrof het dezelfde vogels. In 2013 kwamen op deze plaats twee paartjes tot broeden. Er werden toen echter geen jongen waargenomen. Jaarlijks gaat het dus mogelijk om slechts enkele broedparen.

De vogel (een vrouwtje) in Breda op de vijver in het Wilhelminapark is een bijzondere waarneming gezien de plaats en het tijdstip. Dus let goed op als je buiten bent, je kunt overal iets bijzonders zien, ook in een stad.

Hans van der Sanden

Nonnetje (vr.) in de Biesbosch

(P.van Heusden)

Waarnemingen

3	Geoorde Fuut	14-1-2017	Steenbergen	Volkerakmeer - Dintelse Gorzen West	Mitchell Krijnen
1	Kleine Zilverreiger	26-12-2016	Drimmelen	Polder Den Bol	Arthur Kok
9	Grote Zilverreiger	13-12-2016	Oosterhout	A27 - Oosterhout	Jan Boers
2	Ooievaar	26-1-2017	Breda	Vuiloverslag Korebrits	Ger Duijf
149	Kleine Zwaan	19-1-2017	Oosterhout	Gecombineerde Willemspolder	Mariëtta Peters
21	Wilde Zwaan	25-11-2016	Drimmelen	Lage Zwaluwe - Schuddebeurspolder	Piet van Iersel
3	Kleine Rietgans	25-1-2017	Breda	Lange Bunders en Slangwijk	Rutger van Ouwerkerk
7000	Kolgans	29-1-2017	Moerdijk	Moerdijk - Klaverpolder	Harry van Vugt
7500	Brandgans	10-1-2017	Drimmelen	Hooge Zwaluwe - Groote Zonzeelsche Polder	willem veenhuizen
1	Roodhalsgans	8-1-2017	Breda	Rooskensdonk	Jan Benoist
2	Casarca	13-1-2017	Alphen-Chaam	Galder - Markdal	Arend Meeuwissen
401	Wintertaling	18-12-2016	Alphen-Chaam	Chaam - Bleeke Heide	Martin van Leest
1	Amerikaanse Wintertaling	27-11-2016	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Noordwaard	Richard de Jonckheere
60	Pijlstaart	30-12-2016	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Noordwaard	Jan Benoist
50	Slobeend	26-11-2016	Alphen-Chaam	Chaam - Bleeke Heide	Ria Lambregts
2	Krooneend	26-11-2016	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Polder Maltha	Gert Bouwmeester
1	Topper	15-1-2017	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Spieringsluis	Erik van Boxtel
30	Brilduiker	14-1-2017	Steenbergen	Volkerakmeer - Dintelse Gorzen	Ronald Buynsters
9	Nonnetje	5-12-2016	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Lijnoorden	Ger Duijf
9	Grote Zaagbek	15-1-2017	Moerdijk	Willemstad, Singels	Hans van der Sanden
1	Zeearend	14-1-2017	Steenbergen	Volkerakmeer - Dintelse Gorzen Midden	Ronald Buynsters
1	Bruine Kiekendief	25-1-2017	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Noordwaard	Ger Duijf
1	Visarend	10-11-2016	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Gat van Lijnoorden	Ger Duijf
1	Smelleken	17-1-2017	Breda	NB1773 Hooijdonk-Kroeten	Cor Borghouts
10	Patrijs	3-12-2016	Breda	Bavelseberg	Cobien van 't Riet
3	Kleine Strandloper	17-12-2016	Steenbergen	Volkerakmeer - Dintelse Gorzen Oost	Leo Nagelkerke
2	Bokje	12-11-2016	Steenbergen	Volkerakmeer - Dintelse Gorzen West	Leo Nagelkerke
17	Watersnip	16-11-2016	Breda	Markdal	Joop van Riet
1	Houtsnip	13-11-2016	Breda	Wendel	Ad Rijnen
2	Bosuil	23-1-2017	Breda	Haagse Beemden - Landgoederenzone	Erik van Boxtel
13	Ransuil	26-11-2016	Oosterhout	Boswachterij Dorst	Joost Simons
1	Middelste Bonte Specht	29-1-2017	Breda	Haagse Beemdenbos	Erik van Boxtel
1	Kleine Bonte Specht	28-1-2017	Alphen-Chaam	Strijbeek - Strijbeeksche Heide	Clemens van Nijnanten
1	Boerenzwaluw	13-11-2016	Steenbergen	NB1530 Polders Dinteloord	Willem Veenhuizen
1	Mongoolse Pieper	22-1-2017	Werkendam	Brabantse Biesbosch - Noordwaard	Marjo Lips
1	Grote Gele Kwikstaart	19-1-2017	Breda	Emerput	Kees Wijnen
4	Pestvogel	5-11-2016	Breda	Westerpark	Marjo Lips
1	Siberische Braamsluiper	7-1-2017	Breda	Breda - Waterakkers	Erik Dinslage
1	Klapekster	19-12-2016	Breda	Mastbosch	Hannie van Gils
1	Raaf	27-1-2017	Alphen-Chaam	Chaam - Chaamsche Bossen	Jan Vermeulen

Onze werkgroepen

Stadsvogels	Willem Veenhuizen	stadsvogels@westbrabantsevwg.nl	De Kamertjes	Jan Benoist	kamertjes@westbrabantsevwg.nl
Roofvogels	Raymond van Breemen	roofvogels@westbrabantsevwg.nl	Polen	Jan Benoist	polen@westbrabantsevwg.nl
Uilen	Martin van Leest	uilen@westbrabantsevwg.nl	Knotwerkgroep	Rob Fisscher	knotwerkgroep@westbrabantsevwg.nl
Watervogels	Harry van Vugt	watervogels@westbrabantsevwg.nl	4* Berghoezem	Kees van der Krift	cvdkrift@gmail.com
Weidevogels	Biek Smetsers	weidevogels@westbrabantsevwg.nl	Dintelse Gorzen	Ronald Buijnsters	dintelsegorzen@westbrabantsevwg.nl
Rooskensdonk	Harry Janssen	rooskensdonk@westbrabantsevwg.nl			

De werkgroep

kamertjes

